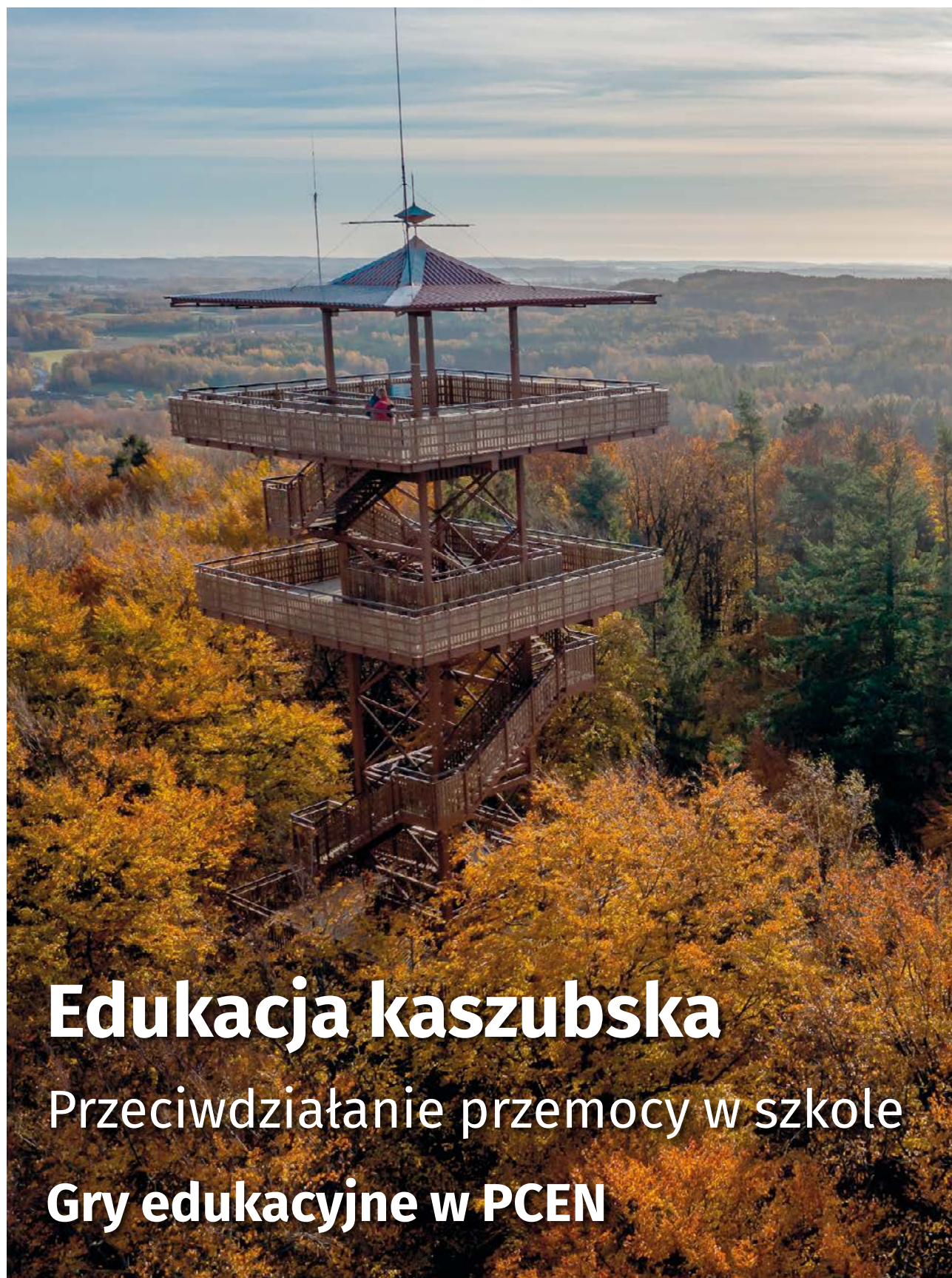

Edukacja kaszubska

Przeciwdziałanie przemocy w szkole

Gry edukacyjne w PCEN

WYDAWCA PISMA:

Pomorskie Centrum Edukacji
Nauczycieli w Gdańsku,
al. gen. J. Hallera 14, 80-401 Gdańsk
tel.: (58) 34 04 100 (centrala);
(58) 34 04 110 (sekretariat)
fax: (58) 34 10 763, www.pcen.gda.pl
e-mail: edukacjapomorska@pcen.gda.pl

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Małgorzata Bukowska-Ulatowska
– redaktor naczelna
Magdalena Urbaś
– z-ca redaktor naczelnej
Beata Symbor

Joanna Aleksandrowicz

PROJEKT GRAFICZNY, SKŁAD:

Beata Kwaśniewska

WSPARCIE TECHNICZNE:

Andrzej Cylik

Dorota Gmerek

Olgiert Tuszkiewicz

WSPÓŁPRACA:

Pomorska Biblioteka Pedagogiczna
w Gdańsku

Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku

Instytucja Samorządu
Województwa Pomorskiego

Biuletyn Pomorskiego
Centrum Edukacji Nauczycieli
w Gdańsku

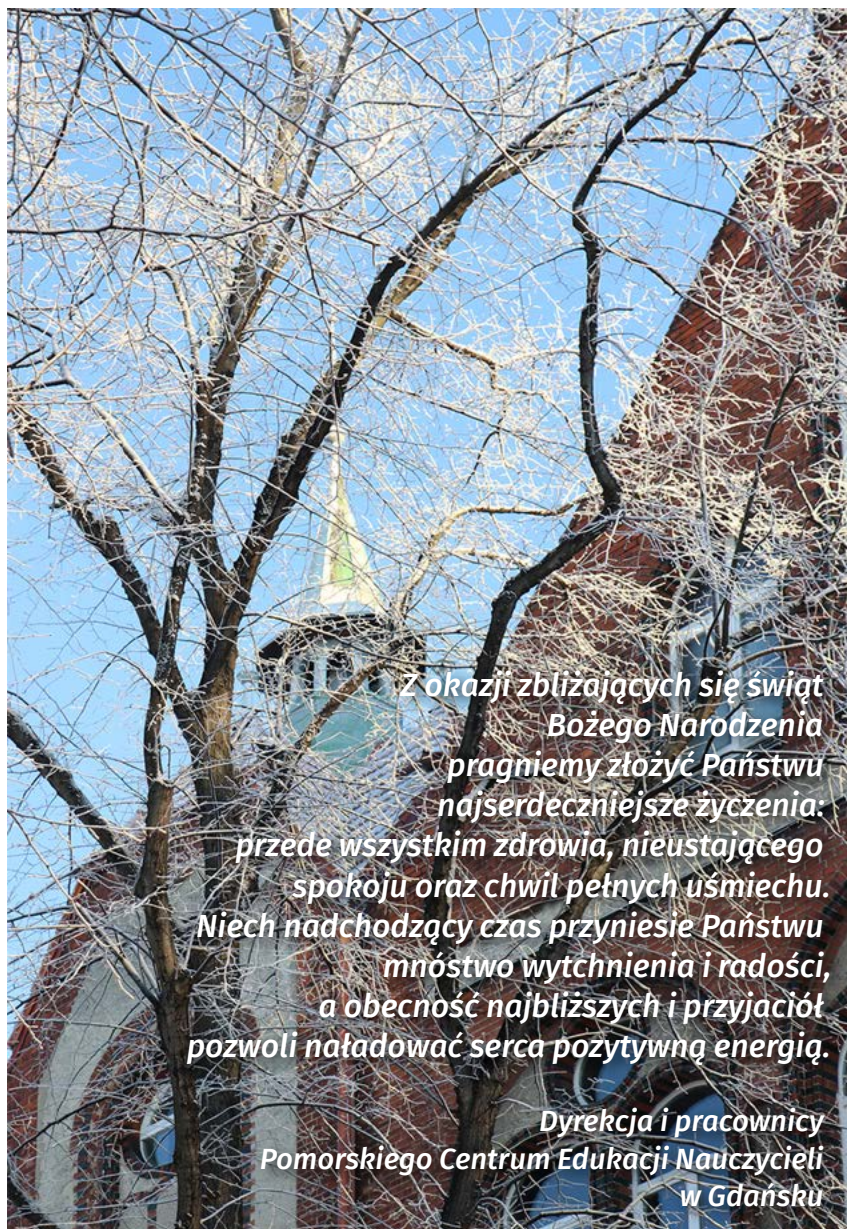
Organ prowadzący:
Samorząd Województwa Pomorskiego

Placówka posiada akredytację
— decyzja Pomorskiego Kuratora
Oświaty w Gdańsku nr 74/2020
z dnia 12 sierpnia 2020 r.

Placówka wpisana do rejestru
instytucji szkoleniowych
Wojewódzkiego Urzędu Pracy
w Gdańsku pod nr ewidencyjnym
2.22/00057/2007

PUBLIKUJ w „EDUKACJI POMORSKIEJ”

Redakcja czasopisma serdecznie zaprasza do współpracy partnerów indywidualnych i instytucjonalnych, podejmujących inicjatywy korzystnie wpływające na kształt oświaty w naszym regionie. Zachęcamy do nadsyłania ciekawych artykułów na adres: edukacjapomorska@pcen.gda.pl oraz korzystania z możliwości uzyskania patronatu medialnego „Edukacji Pomorskiej”. Szczegółowe informacje dot. zasad publikacji, a także numery archiwalne naszego dwumiesięcznika są dostępne na stronie internetowej: www.pcen.gda.pl/publikacja/edukacja-pomorska.

*Z okazji zbliżających się świąt
Bożego Narodzenia
pragniemy złożyć Państwu
najserdeczniejsze życzenia:
przede wszystkim zdrowia, nieustającego
spokoju oraz chwil pełnych uśmiechu.
Niech nadchodzący czas przyniesie Państwu
mnóstwo wytchnienia i radości,
a obecność najbliższych i przyjaciół
pozwoli naładować serca pozytywną energią.*

*Dyrekcja i pracownicy
Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli
w Gdańsku*

Fot. B. Kwaśniewska

Fot. B. Kwaśniewska

Drodzy Państwo,

przedświąteczne wydanie „Edukacji Pomorskiej”, które oddajemy w Państwa ręce, ma mocny akcent kaszubski i regionalny. Dr Justyna Pomierska z Uniwersytetu Gdańskiego w swoim artykule pisze o języku regionalnym kaszubskim – w kontekście języka polskiego oraz języków obcych – jako przedmiocie szkolnym, który Kaszubom pomaga budować poczucie tożsamości i wspólnotowości. Chociaż dr Pomierska puentuje: *Kaszubski to język macierzysty Kaszubów, którego przekaz międzypokoleniowy w rodzinie zanikł, a dziś młodzi Kaszubi nierzadko rodłą mowã starków poznają dopiero w szkole*. O roli tekstów literackich w procesie rozumienia mowy oraz kultury ojców dywaguje i do wszelakiej interpretacji słowa mówionego czy pisanego zachęca Grzegorz Schramke, nauczyciel szkolny i akademicki, kaszubski pisarz oraz badacz literatury kaszubskiej. Kamila Kozieł, nauczycielka języka polskiego w Szkole Podstawowej w Karwi, w projekcie edukacyjnym stworzyła okazję do spotkania Kaszubów i Ślązaków. Jako że *ślůnsko godka je w mojim sercu* z racji moich śląskich korzeni, szczególnie polecam artykuł o współpracy karwieńskiej i katowickiej młodzieży, która szukała odpowiedzi na pytania: kim jestem, skąd pochodzę, dokąd zmierzam i jakie bogactwo regionalne kryje w sobie moja Mała Ojczyzna? I trochę mi żal, że gdy ja byłam uczennicą śląskich szkół, nikt z nami nie szukał odpowiedzi na powyższe pytania. Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Gdańsku zaprasza do odwiedzenia Regionalnej Izby Edukacyjnej, gdzie można poczuć ducha tradycji, kultury regionalnej i historii pomorskiej szkoły.

Mimo iż nasze myśli kierują się zapewne coraz częściej ku świętom, gorąco zachęcam do lektury dalszych artykułów, poruszających m.in. trudne kwestie przeciwdziałania przemocy oraz krzywdzeniu dzieci i młodzieży, a także prezentujących inspirujące praktyki edukacyjne. Piszemy o edukacji tanatologicznej w szkole podstawowej, a także pokazujemy, jak *job shadowing* wpływa na rozwój społeczny i zawodowy nauczycieli. Podpowiadamy, jak zaciekawiać nauką oraz zarażać entuzjazmem w Klubach Młodego Odkrywcy (działających w ramach programu Centrum Nauki Kopernik), które nauczyciele mogą w zainicjować swoich szkołach. A może wykorzystają Państwo sztuczną inteligencję (AI), która eksplodowała i rewolucjonizuje także edukację? Wisienką na torcie naszej publikacji jest prezentacja wyników konkursu Nauczyciel Pomorza 2024 – ten zaszczytny tytuł uzyskał Tomasz Kacik, nauczyciel fizyki, osoba niezwykle skromna, pełna pasji i miłości do swojej profesji, swojego przedmiotu, nauczania oraz uczniów; nauczyciel-doradca metodyczny i nauczyciel-konsultant, a także lider sieci nauczycieli fizyki, informatyki i matematyki w projekcie Zdolni z Pomorza w Pomorskim Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku.

Z okazji świąt Bożego Narodzenia życzę, aby magia tego wyjątkowego czasu wypełniła Państwa serca radością, miłością oraz nadzieją na spełnienie marzeń i zamierzeń w nowym roku 2025.

dyrektor

Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli
 w Gdańsku

SPIS TREŚCI

■ TEMAT NUMERU

Kaszubski wśród innych językowych przedmiotów szkolnych. Specyficzne cechy przedmiotu <i>język regionalny – język kaszubski</i>	5
<i>Justyna Pomierska</i>	
Dydaktyka języka kaszubskiego – stosowanie tekstów narracyjnych.....	9
<i>Ewa Andrzejewska</i>	
Interpretujmy na kaszubskim. Z poezji Jana Karnowskiego.....	14
<i>Grzegorz Schramke</i>	
Kaszubska mitologia z okazji Dnia Jedności Kaszubów.....	17
<i>Anna Flis, Marzena Krasowska</i>	
Północ – Południe, czyli nadmorskie spotkania kaszubsko-śląskie.....	20
<i>Kamila Kozieł</i>	
Nasza Mała Kaszubska Ojczyzna – Karwia	22
<i>Kamila Kozieł</i>	

■ FORUM EDUKACYJNE

Przeciwdziałanie przemocy w szkole.....	25
<i>Łukasz Franków</i>	

■ PCENne informacje

Gry planszowe w edukacji wczesnoszkolnej.....	27
<i>Aleksandra Kaczmarska</i>	
W świecie gier nie ma rzeczy niemożliwych	28
<i>Urszula Kornas-Krzyżkowska</i>	

■ BADANIA I ANALIZY

W stronę humanistyki – nowe i stare ścieżki diagnostyki edukacyjnej	30
<i>Magdalena Urbaś</i>	

■ TIK W SZKOLE

Sztuczna inteligencja w pracy nauczyciela	32
<i>Katarzyna Drausal</i>	

■ WOKÓŁ NAS

Edukacja finansowa w nauczaniu wczesnoszkolnym.....	34
<i>Natalia Kilarska</i>	
Od małego odkrywcy do wielkiego naukowca – KMOc działania.....	36
<i>Blanka Cecota, Agnieszka Winiarska-Furtak</i>	
Każdy jest skądś – inspirujące książki i pomysły na zajęcia wokół podróży	40
<i>Justyna Wołoszyk-Brzezińska</i>	
Edukacja tanatologiczna w szkole podstawowej.....	42
<i>Maria Gajewska</i>	
Projekt „Wspólny krok do lepszej edukacji” – Zespół Szkół Jezuitów w Gdyni rozwija kompetencje dzięki Funduszom Europejskim.....	44
<i>Magdalena Gruszka</i>	

■ BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA

Regionalna Izba Edukacyjna	46
<i>Dorota Dela</i>	
Edukacja kaszubska – polecana literatura	47
<i>Dorota Dela</i>	
Tomasz Kacik Nauczycielem Pomorza Roku 2024.....	49
<i>Klaudia Malinowska</i>	

■ O TYM SIĘ MÓWI

.....	50
-------	----

TEMAT NUMERU

Kaszubski wśród innych językowych przedmiotów szkolnych. Specyficzne cechy przedmiotu *język regionalny – język kaszubski*

Justyna Pomierska

Polska szkoła stosunkowo wiele godzin na każdym etapie kształcenia przeznaczają na edukację językową; w planie tygodniowym zajęć obok *języka polskiego* czy *języka angielskiego* (język obcy nowożytny¹) w planach lekcji uczniów pomorskich szkół jest także *język kaszubski*. To na pewno oryginalny wyróżnik Pomorza, ale w jakiej mierze: atrakcja turystyczna czy tożsamościowe zobowiązanie?

Etykiety w planie lekcji nie ujawniają ani celu, ani zakresu treści nauczania przedmiotów i dla ucznia czy rodzica mogą być w kwestii języków mylące. Polskiego i nowożytnego nie wybiera się, zostają wpisane w pakiet obowiązków szkolnych, a *darowanemu koniowi...* Kaszubski jest obowiązkowy dopiero po zadeklarowaniu chęci nauki (3 godziny w tygodniu z oceną na świadectwie i z prawem zdawania matury)². Żaden rodzic – ani małego dziecka, ani nastolatka, choć z różnych względów – nie podpisze bezrefleksyjnie zobowiązania do obecności w szkole dłużej niż jest to wymagane oraz do nauki, która nie jest obowiązkowa, więc pyta o warunki realizacji przedmiotu, treści nauczania, kadre pedagogiczną itp. Aby nie zostać *zrobionym w konia...*

Język polski jest w polskiej szkole kluczowym przedmiotem nauczania i nic w tym niezwykłego, bo to język narodowy, prymarny dla komunikacji w naszym kraju. W nauczaniu pełni także funkcję usługową wobec innych przedmiotów szkolnych, bo sprawność w posługiwaniu się polszczyzną ułatwia przyswajanie wiedzy na historii, geografii, biologii itp. Treści historyczne czy przyrodnicze same w sobie pojawiają się na lekcji języka polskiego tylko w niezbędnym zakresie, najczęściej jako konteksty interpretacyjne utworów. Bo poza kształceniem językowym na polskim jeszcze (i przede wszystkim chyba) odbywa się kształcenie literackie oraz kulturowe; z naciskiem na polskość i na czytanie lektur.

Język obcy nowożytny, tzn. angielski niemiecki, hiszpański, francuski, rosyjski... – to języki kongresowe, używane w komunikacji międzynarodowej. W ich nauczaniu priorytetem jest biegłość językowa, a dobór efektów

uczenia się od pierwszych lat nauki szkolnej skorelowany jest z wymaganiami określonymi w *Europejskim systemie opisu kształcenia językowego* (ESOKJ). Aspekt poznawania literatury występuje raczej w minimalnym stopniu i w różnym zakresie; na zajęciach językowych poznaje się kulturę kraju/krajów, gdzie używany jest dany język.

Z języka polskiego i obcego nowożytnego uczeń jest egzaminowany na każdym etapie nauki, a wyniki matur są brane pod uwagę w warunkach rekrutacji rozlicznych kierunków studiów, bo to języki używane przez miliony ludzi. Piękna i poprawna polszczyzna (w mowie oraz w piśmie) jest wymagana i ceniona w wielu obszarach działalności profesjonalnej, a znajomość języków obcych otwiera drzwi do ludzi, do świata (nauka, praca, turystyka itp.) oraz buduje pozycję społeczną. I choć uczniowi nie podoba się, nie lubi lub nie chce, zaciska zęby i... czyta lektury, pisze wypracowania, uczy się słówek i *frejzali*, bo to mu się przyda.

Język kaszubski plasuje się w celach i zakresie treści nauczania pomiędzy wyżej opisanymi językowymi przedmiotami szkolnymi. Uczymy kaszubskiego od podstaw (nadto początek może nastąpić w różnych okresach edukacji szkolnej), aby wdrożyć ucznia do udziału w szeroko rozumianej kulturze – ale na tym się nie kończy. Sprawność językowa, dzięki której uczeń zanuci piosenkę, przeczyta powieść czy tekst publicystyczny na portalu internetowym albo zaśmieje się na dożynkach, kiedy usłyszy ze sceny żart – ma być istotnym składnikiem budowania tożsamości: świadomości siebie, swoich cech oraz własnej (indywidualnej i grupowej) odrębności.

1 Na I etapie edukacyjnym każdy uczeń obowiązkowo uczy się jednego języka obcego nowożytnego, natomiast od klasy VII na II etapie edukacyjnym – dwóch. Angielski jest zdecydowanie najbardziej powszechnym wyborem, wg danych Systemu Informacji Oświatowej uczy się go ponad 94% uczniów. Połowa uczniów dobiera język niemiecki, potem statystycznie są kolejno: hiszpański, rosyjski, francuski, włoski i in. Trzeba odróżnić jeszcze etykietę *język niemiecki* dla nauki języka nowożytnego oraz języka mniejszości narodowej – ta sama nazwa, inne treści kształcenia, wymagania i sposób realizacji.

2 Język mniejszości narodowej i etnicznej oraz język regionalny zalicza się do obowiązkowych zajęć edukacyjnych, a własną historię i kulturę – do dodatkowych zajęć ucznia, który zadeklarował udział w nich. Tym samym na historię własną mogą uczęszczać także uczniowie, którzy nie wybrali kaszubskiego, a ci, co kaszubskiego się uczą – muszą.

Kaszëbskô mòwa

Tczëwôrtńô jes, jak dziejów duch,
Co w tobie sã przezérô
Bò slôdë wdôr i rodny chùch
Wespół z tobq ùmiérô.

Tczëwôrtńô jes, jak naji gón
Do widu i do słuńca.
Të szerok mdziesz brzëmia, jak zwón,
Na wiedno i bez kùńca.

Skażonq miôt ce, wej, cëzyńc,
I znikwïc chcôł do nédzi,
Le më cë dómë w pałac przĩńc
I w pierszë sadnqç rêdżi.

Ô, mòwa starków! Nad twój zwãk
Nick lepszégò nicht ni mô!
Jô lubiã ce, móm ô ce lãk,
Ce stracëc strach mie zjimô.

Jô ùkòchôł ce jak no brat
Widzałosc zaczarzonq,
Ôd małoscë do stôrëch lat
Jes dlô mie namienionq.

W ce duch, zarzekłô dësza je
I serce naji lëdu
Ze zgardë më ce dwigniëmë,
Rozwicô doždôsz cëdu.

Ô, mòwa starków! Më ce w strój
Ôbleczëmë bûszny,
Że mdziesz sklënia jak gwíôzdów trój,
Jak słuńca wid pësny!

Jan Trepczyk

Kaszubski to język macierzysty³ Kaszubów, którego przekaz międzypokoleniowy w rodzinie zanikł (są wyjątkowe rodziny, gdzie wychowuje się dzieci w dwujęzyczności: z polszczyzną i kaszubszczyzną), więc dziś mali/młodzi Kaszubi nierzadko *rodnq mòwã starków* poznają dopiero w szkole. Krok po kroku poszerzają zasób słów i struktur składniowych, a także ćwiczą się w sprawności mówienia, czytania oraz pisania metodami zbliżonymi do nauczania języków obcych. Ale cel nauczania jest inny niż w przypadku języka obcego i niezupełnie taki, jak na polskim wspomagany innymi przedmiotami szkolnymi w różnych dziedzinach wiedzy o świecie. Priorytety języka kaszubskiego zwięźle ujmuję zapis w pierwszym akapicie *Podstawy programowej dla języka kaszubskiego*:

3 Termin *język ojczysty* oznacza przyswojony język pierwszy; niem. *Muttersprache*, ang. *native language*, stąd w polszczyźnie także synonimiczne wyrażenia: język macierzysty i język narodowy; za błędne w tym znaczeniu uważa się wyrażenie język rodzimy (a jest: rodzimy wyraz); kasz. *rodnô* [rodzima] *mòwa* oznacza język ojczysty; wyrażenie utrwaliło się najprawdopodobniej jeszcze przed powszechną znajomością kaszubszczyzny literackiej (pisanej), stąd *mòwa* (mowa), por. wiersz Jana Trepczyka pt. *Kaszëbskô mòwa*.

Fot. P. Wiczyński, archiwum ZKP

Uczestnicy XXII Dyktanda Kaszubskiego w Chmielnie

Edukacja kaszubska przebiega w dwóch dopełniających się obszarach: nauki języka kaszubskiego oraz wiedzy o języku i kulturze kaszubskiej, dlatego treści kulturowe (w tym treści historyczne) i wiedza o języku ujmowane są w sposób całościowy i traktowane jako towarzysze nauki języka kaszubskiego. Celem edukacji kaszubskiej jest kształtowanie językowej, kulturowej i tożsamościowej świadomości ucznia w partnerstwie z rodziną, środowiskiem lokalnym i regionalnym.

W tej preambule jednym tchem wymienia się kształtowanie językowej, kulturowej i tożsamościowej świadomości ucznia przy niezbędnej współpracy szkoły [co niezmiernie ważne!] z rodziną, środowiskiem lokalnym i regionalnym. Bez partnerskiego współdziałania instytucji oraz ludzi kaszubska edukacja językowa nie byłaby możliwa: po pierwsze samorządy i szkoły muszą chcieć lekcje kaszubskiego zorganizować (zabezpieczyć środki finansowe, kaszubistów, sale lekcyjne, godziny w planie lekcji...), a rodzic musi chcieć dziecko zapisać na te zajęcia. Bez owego chciejstwa nie byłoby szkolnej edukacji kaszubskiej. Starszy uczeń *de facto* sam dokonuje wyboru zajęć (por. problemy dotyczące przedmiotu

Fot. P. Wiczyński, archiwum ZKP

Uczestnicy IX Kaszubskiego Mecz w Ergo Arenie, zorganizowanego przez Stowarzyszenie Trefl Pomorze i Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Fot. archiwum GOKiR w Chmielnie

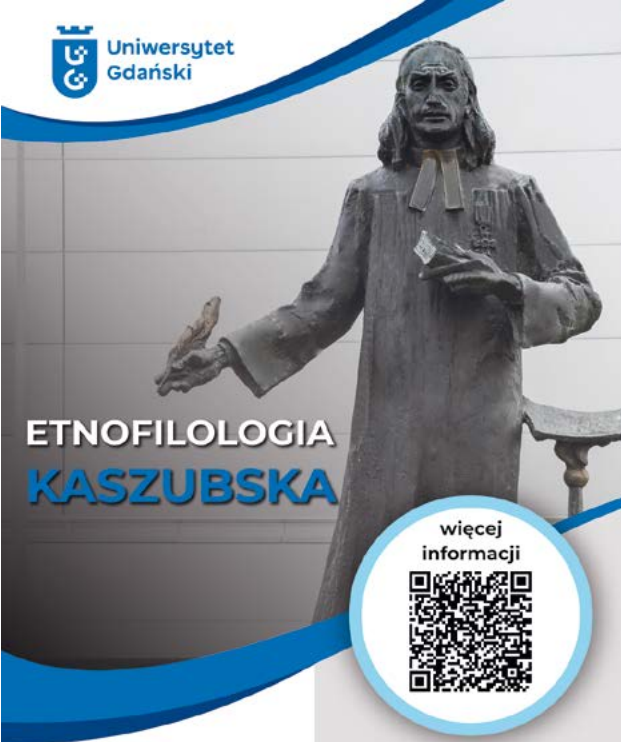
Uczestnicy finału 53. Konkursu Recytatorskiego Literatury Kaszubskiej RÔDNO MÔWA

religia), a z wiekiem zainteresowania osobnicze konkretyzują się i decyzje licealistów podlegają różnym motywacjom. Poglądy tożsamościowe wyniesione z domu rodzinnego odgrywają dużą rolę, ale nie mniej istotnym powodem wyboru lekcji kaszubskiego są: tradycje szkolne i środowiskowe, sympatie w grupie rówieśniczej, osoba nauczyciela, dopasowanie do oferty zajęć nadobowiązkowych (ile, jakie, czy nie pokrywają się w terminie realizacji), atrakcyjność lekcji – której służy m.in. wykorzystanie subwencji oświatowej na pomoce dydaktyczne czy wyjście w teren – albo zaangażowanie w udział w konkursach, np. *Rodno mowa*, Konkurs *Bělnégò Czëta-niô*, *Diktando Kaszëbsczi* czy *jasełka*, przeglądy teatralne, konkursy piosenki i in.

Uczeń polskiej szkoły jest systematycznie wdrażany w przestrzeń polskich symboli, tradycji, mitów i pamięci kultury, do jego (i nauczycieli) dyspozycji jest cały wachlarz lekcji, na których omawiane są zagadnienia historyczne, geograficzne, przyrodnicze czy społeczne – z procentowo niewielkim uwzględnieniem problematyki regionalnej. Kaszubi na wiedzę o Kaszubach i kaszubszczyźnie mają trzy godziny w tygodniu (i jedna godzina na etap kształcenia tzw. historii własnej), przy czym język kaszubski słyszeć zdarza się uczniowi tylko od nauczyciela i kolegów w klasie. Oczywiście, że dostępne są lektury, audiobooki i coraz więcej audycji, podcastów czy portali internetowych kaszubskojęzycznych poza przestrzenią szkoły, ale brak przygotowania do odbioru tekstów literatury oraz kultury może szybko czytelnika i słuchacza zniechęcić. Po co się trudzić w przełamaniu barier językowych, kiedy podobne dzieło (a wybór bezgraniczny) można poznawać po polsku czy po angielsku.

Język kaszubski wyróżnia się na tle językowych przedmiotów szkolnych brakiem swoistej normy dydaktycznej oraz charakterystyczną formułą nauczania w konkretnych warunkach realizacji. Różne czynniki mają wpływ na kształt przedmiotu, najbardziej znaczące jest miejsce: miasto a wieś, mała czy duża szkoła, a także to, czy wszyscy uczniowie w szkole uczą się kaszubskiego, czy tworzy się klasy z dodatkowym przedmiotem, czy są to grupy międzyklasowe. Są szkoły, gdzie zatrudnia się dwóch lub trzech kaszubistów, ale i są nauczyciele, którzy uzupełniają swój etat (etaty) lekcjami w dwóch albo trzech szkołach. Swoje piętno nadają przedmiotowi umiejętności językowe nauczyciela i jego kompetencje kulturowe wynikające pośrednio z wykształcenia w pierwszym przedmiocie nauczania, bo przecież to najczęściej dla nauczyciela przedmiot drugi – absolwentów etnolingwistyki kaszubskiej uczących w szkole mamy niecałe dwie dziesiątki. Niebagatelne znaczenie ma stosunek władz (samorządowych oraz szkolnych) do kaszubszczyzny, a także postawy innych nauczycieli i partycypacja edukacji regionalnej w kontekście problematyki nauczanych przez nich przedmiotów.

Mówiąc górnolotnie, język kaszubski to dziedzictwo kulturowe, to *arka przymierza między dawnymi i młodszymi laty*. Ale aby zachować przekaz międzypokoleniowy, trzeba język rozwijać, musi on odpowiadać potrzebom rzeczywistości, więc trzeba, aby był potrzebny w różnych formach komunikacji pozaszkolnej. Konkursy przyczyniają się niewątpliwie do rozwijania świadomości obecności kaszubszczyzny w różnych dziedzinach artystycznych, kształtują poczucie estetyczne i nawyk uczestnictwa w kulturze. Edukacja szkolna poszerzyła krąg czytelników

Uniwersytet Gdański

ETNOFILOLOGIA KASZUBSKA

więcej informacji

Sztudéruj z nama, dlô se, dlô Kaszëbsczi

Dwie specjalności zawodowe

- ✓ **nauczycielska**
obejmuje przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne i dydaktyczne do dwóch przedmiotów: język kaszubski i język polski
- ✓ **język kaszubski w praktyce kulturowej**
przygotowuje do pracy w instytucjach kultury

Nasze atuty

- ✓ studia w małej grupie z wielką pasją
- ✓ nauka kaszubskiego od podstaw
- ✓ zajęcia językowe i kulturowe w terenie
- ✓ działania projektowe
- ✓ praktyki we współpracy z potencjalnym pracodawcą

Fot. P. Wiczyński, archiwum ZKP

Wyjazd studyjny słuchaczy studiów podyplomowych Nauczanie języka kaszubskiego oraz studentów etnofilologii kaszubskiej na Uniwersytecie Gdańskim (konceptcja wyjazdu: Radosław Kamiński). Przejście Sowim Jarem do pałacu w Krokowej, Aleja Filozofów

czy dwujęzyczne napisy z nazwami miast, wsi i ulic) ma nie tylko znaczenie dla turystyki – wpływa również na kształtowanie tożsamości wspólnotowej. Nie do przecenienia jest owe poczucie przynależności do grupy. To swoiste antidotum na globalizację i unifikację, na depresję i apatię. Umiejętność budowania więzi międzyludzkich oraz międzypokoleniowych w grupie etnicznej daje się przenieść w jakimś stopniu do tworzenia innych relacji.

Prestiż języka polskiego czy obcego umacnia się sam – pomaga w tej kwestii powszechne przekonanie, że uczyć się trzeba, bo matura, bo praca, bo kariera... W takim kontekście uczeń nie lekceważy przedmiotów szkolnych, rodzic mobilizuje go do uczenia się, a system szkolny wynagradza wysiłek włożony w naukę m.in. olimpiadami, punktami w rekrutacji na studia lub pakietem stypendiów (prezydenta miasta, starosty, marszałka...). Kaszubskiemu trzeba pomóc odbudować swoje miejsce w życiu społecznym. Nie może i nie zastąpi ani polszczyzny, ani języków obcych – ma uzupełniać, wspomagać, poszerzać wyobraźnię językową i kulturową, budować poczucie tożsamości. O ile znajomość języka angielskiego, *lingua franca* współczesnego świata, ułatwia przemieszczanie się w przestrzeni geograficznej, o tyle kaszubski w jakimś sensie pozwala odbyć podróż w czasie: do sedna miejsc pamięci i do początków historii własnej.

ków literatury kaszubskiej. Kanon lektur poznawanych przez wszystkich uczniów języka kaszubskiego w istocie swojej tworzy płaszczyznę porozumienia kulturowego, jakiś punkt odniesienia do świata wartości, historii oraz obrazowania literackiego. Szkolne czytelnictwo oswaja z kaszubską książką, a nagrody konkursowe uczniów trafiają także do rąk rodziców. Ale czytelnictwo to za mało. Tak jak wyjście w teren w dydaktyce języka kaszubskiego daje możliwość aranżacji sytuacji edukacyjnej poza klasą szkolną i użycia języka w różnych kontekstach sytuacyjnych, tak trzeba, aby w strategii rozwoju Pomorza pojawiały się nowe miejsca dla działalności profesjonalnej z użyciem języka kaszubskiego. Przestrzeń kultury daje wiele możliwości, a stosunkowo rzadko oferują kaszubszczyznę teatru, kina, muzea... Organizacje pozarządowe i koniunktura biznesu już wykorzystują potencjał dwujęzyczności w życiu lokalnym. Kaszubszczyzna w przestrzeni publicznej (szyldy sklepów, slogany reklamowe

Justyna Pomierska – doktor nauk humanistycznych; adiunkt w Zakładzie Polonistyki Stosowanej w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego; kierownik studiów podyplomowych Nauczanie języka kaszubskiego; przewodnicząca Rady programowej kierunku etnofilologia kaszubska; kierownik i opiekun praktyk nauczycielskich kaszubistów; certyfikowany tutor akademicki; autorka wielu artykułów dot. dydaktyki języka kaszubskiego.

Dydaktyka języka kaszubskiego – stosowanie tekstów narracyjnych

Ewa Andrzejewska

Wprowadzenie

Nauczyciele języka kaszubskiego, oprócz umiejętności językowych, dydaktycznych oraz pedagogicznych, potrzebują podręczników i materiałów, które zapewnią im możliwość wyboru. Wybór oznacza opowiedzenie się za koncepcją języka kaszubskiego oraz jego dydaktyki wpisanych w materiały. Oznacza on także przejście odpowiedzialności za nauczanie i dlatego teoretyczne podstawy dydaktyki języka kaszubskiego powinny być niezbędnym wyposażeniem kaszubisty. Nauczyciel może oczywiście zaaprobować lub odrzucić proponowane rozwiązania metodyczne ze względu na własne preferencje oraz ich przydatność w określonych warunkach kształcenia. Aby tego dokonać trzeba jednak wiedzieć, jaka koncepcja dydaktyczna leży u podstaw podręczników i materiałów.

Artykuł ten dotyczy dydaktyki tekstów narracyjnych należących do kręgu kulturowego Kaszubszczyzny i zapisanych w języku kaszubskim. Odzwierciedlają one rozumienie rzeczywistości użytkowników języka kaszubskiego oraz spełniają specyficzne funkcje w nauce języka.

Za pomocą tekstów narracyjnych można z powodzeniem realizować cele kształcenia wyróżnione w podstawie programowej nauczania języka kaszubskiego (MEN 2017). W kwestii ich zgodności z podstawami programowymi odsyłam do artykułu J. Pomierskiej (2022). O wartości literackiej tych tekstów informuje Schramke (2023). Koncepcja metodyczna pracy z tekstami narracyjnymi zawarta jest w materiałach: *Zwierzãta na zaklãti stegnje: pòmòce do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w klasach I–III* (2018) oraz *Lëdzë i czarë: pòmòce do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w klasach IV–VI* (2019). Przykłady cytowane w tej pracy pochodzą z ww. publikacji.

Pojęcia: *tekst narracyjny, opowiadanie, bajka* stosowane są w tym artykule zamiennie, za podstawowe wyróżniki tego typu tekstów przyjęto strukturę narracyjną.

Teksty narracyjne

Teksty narracyjne zbudowane są w oparciu o fabułę, która podlega określonym regułom. Rozwija ją spłot następujących po sobie wydarzeń. Tekst narracyjny, jak podaje Trzebiński (2002: 14), *opisuje bohatera z określonymi intencjami, który napotyka na trudności w ich realizacji, a trudności te – w wyniku zdarzeń toczących się wokół zagrożonych intencji – zostają (lub nie zostają) przezwyciężone*. Postaci w tekstach narracyjnych mogą

być fikcyjne lub niefikcyjne; cechy i motywacje bohaterów opowiadań wpływają na przebieg fabuły.

Teksty narracyjne prezentują postawy i poglądy typowe dla danego kręgu kulturowego. W opowiadaniach zawarte jest nie tyle odwzorowanie rzeczywistości, ile sposób, w jaki społeczność kaszubska rozumie i opisuje świat.

Nauka języka kaszubskiego z wykorzystaniem tekstów narracyjnych

Stosowanie tekstów narracyjnych na lekcjach języka kaszubskiego służy celom kulturowym i wychowawczym oraz spełnia specyficzne funkcje w nauce języka. Teksty narracyjne to opowieści, które możemy rozumieć jako formę komunikacji. Mamy do czynienia z nadawcą (autorem) i odbiorcą (słuchaczem, czytelnikiem) oraz sytuacją komunikacyjną. Opowiadanie historii jest codzienną praktyką życia społecznego, tzn. ludzie opowiadają sobie historie. Praca z tekstami narracyjnymi ćwiczy więc ważny aspekt funkcjonowania społecznego, a mianowicie: sprawność komunikowania się. Również wspólne słuchanie opowiadań rozwija umiejętności społeczne. Teksty narracyjne pełnią ponadto szereg funkcji w dydaktyce języka:

1. Teksty narracyjne jako wytwór kultury danego społeczeństwa pokazują rozumienie sposobów ujmowania rzeczywistości przez Kaszubów oraz służą kształtowaniu tożsamości.
2. W tekstach narracyjnych prezentowane są wartości, często przedstawiane jako walka przeciwieństw, np. dobra ze złem; dzięki temu kształcenie językowe nie jest realizowane poprzez banały, ale przez ważne i znaczące treści.
3. Wychodząc z założenia Brunnera (1990), że narracja jest formą poznawania świata, teksty narracyjne pełnią rolę stymulowania procesów zdobywania wiedzy. Teksty narracyjne aktywują osobistą i pozaszkolną wiedzę oraz umiejętności ucznia. Dzięki temu nauka nie polega na odtwarzaniu treści podręcznika, lecz na rozwijaniu wiedzy i umiejętności powiązanych z osobistym doświadczeniem.
4. Teksty narracyjne wspierają zapamiętywanie poprzez osadzenie w kontekście.
5. Teksty narracyjne promują przyswajanie języka, ponieważ:
 - w przeciwieństwie do czytanek napisanych specjalnie do podręcznika, charakteryzuje je bogaty i zróżnicowany język;

- wspierają uczenie się dłuższych i złożonych form wypowiedzi, w których należy uporządkować wydarzenia;
- pozwalają doświadczyć, że można zrozumieć fabułę bez znajomości każdego słowa; rozwijają umiejętność skupienia na istotnych elementach opowiadania oraz uczyć odczytywania znaczeń z kontekstu;
- mogą być stosowane w formie pisemnej (jako tekst do czytania), ale też – w formie ustnej (jako tekst opowiadany); forma ustna ma kluczowe znaczenie dla nauki języka, gdyż umożliwia przyswajanie języka poprzez słuchanie;
- treść ma pierwszeństwo przed formą; gramatyka i słownictwo są środkami do zrozumienia opowiadania, a nie celem samym w sobie;
- zawierają powtarzające się struktury językowe, co służy ich utrwalaniu i odtwarzaniu;
- pobudzają wyobraźnię i rozwijają kreatywne myślenie;
- budzą ciekawość, czyli rozwijają motywację do nauki języka kaszubskiego.

Wskazówki metodyczne

Teksty narracyjne mogą dobrze służyć nauce języka kaszubskiego pod warunkiem, że uwzględni się ich potencjał. W odpowiednim wykorzystaniu tekstów mogą pomóc wskazówki skierowane na praktykę, czyli techniki pracy, które służą realizacji celów kształcenia. Wskazówki mogą być pomocne nie dlatego, że są niezawodną receptą, ale dlatego, że zostawiają przestrzeń do własnego działania nauczyciela. Tak można rozumieć opracowanie metodyczne bajek Jerzego Sampa ze zbioru *Zakłeta Stegna* (2017). Zestaw materiałów jest propozycją, która skłania do wypróbowania nowych rozwiązań, zmodyfikowania ich oraz do włączenia do osobistego repertuaru dydaktyki i metodyki. Tylko gdy je wypróbujemy, mogą wejść do naszego zestawu działań dydaktycznych.

Materiały *Zwierzęta na zakłati stegnie* (2018) oraz *Lędze i czarë* (2019) zostały tak przygotowane, żeby wspierać realizację podstawowych założeń dydaktycznych mających służyć efektywności kształcenia. Należą do nich:

- **Bogaty i zróżnicowany język:** uczniowie pracują z autentycznymi tekstami ze zbioru J. Sampa, język nie został uproszczony ani zredukowany. Dzięki temu młodzi ludzie mogą rozwijać swoje kompetencje językowe indywidualnie, odpowiednio do możliwości. Bogaty język pozwala na to, iż uczniowie nie tylko przyswajają słownictwo przewidziane dla wszystkich w grupie, lecz także indywidualnie przygotowują własne słowniczki. Mają możliwość wyboru słów i wyrażen, które są dla nich ważne. Uczniowie pracują z autentycznymi materiałami i komunikują się ze sobą w języku kaszub-

skim. Dla nauki języka ważne jest, aby zarówno język, jak i sytuacja, w której jest używany, były autentyczne.

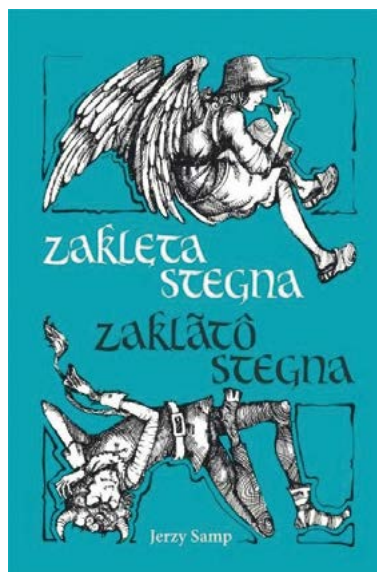
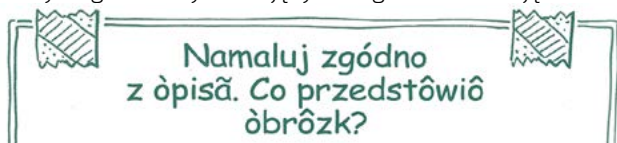
- **Świat wartości i ważnych tematów:** teksty zawierają postrzeganie rzeczywistości w kaszubskim kręgu kulturowym, pozwalają spojrzeć na świat wartości poprzez pryzmat współczesnych problemów bliskich uczniom.
- **Powiązanie nowego materiału z wcześniejszą wiedzą uczniów:** teksty narracyjne można rozumieć jako aktywowanie wiedzy, ponieważ uczniowie spotykają się z opowiadaniem na co dzień. Rozpoznawanie w bajkach informacji *kto*, *gdzie* i *kiedy* rozwija umiejętność rozumienia oraz samodzielnego opowiadania historii. Służą temu np. książeczki do składania, które ilustrują przebieg wydarzeń oraz przywołują bohaterów i zdarzenia. Dobrym sposobem na aktywowanie wiedzy uczniów jest np. poprzedzająca poznanie nowego tekstu rozmowa o tytule bajki.

- **Różnorodna prezentacja treści kształcenia:** wyjaśnienie tych samych elementów jest realizowane kilkakrotnie, na różne sposoby i za pomocą różnorodnych środków; materiały zawierają możliwości przygotowania opowiadania bajek z użyciem ilustracji, teatrzyku obrazkowego Kamishibai (2019); nagrania tekstów do pobrania znajdują się na stronie Skarbnicy Kaszubskiej: www.akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki.
- **Urozmaicone zadania umożliwiające wyćwiczenie treści kształcenia:** uczniowie poprzez różne zadania budują zasoby i kompetencje do działania językowego oraz poszerzają swoją wiedzę o języku i kulturze. Zróżnicowanie zadań przejawia się w tym, że oprócz prostych ćwiczeń polegających na przyporządkowaniu czy uzupełnianiu tekstu, uczniowie są zachęceni do eksperymentowania. Np. mogą sprawdzić, co rozpuszcza się w wodzie – to zadanie wprowadza do bajki *Czemù głupi jak òseł?* i jest ściśle związane z treścią opowiadania. Ćwiczenia uwrażliwiają uczniów na obserwację rzeczywistości, zadawanie pytań i poszukiwanie odpowiedzi.

- **Ćwiczenie środków językowych w kontekście:** prezentowane środki językowe są utrwalane przez autentyczne zadania, tzn. nie są mechanicznie powtarzane, ale służą do wykonania ćwiczenia, którego realizacja wymaga zmiany kodu językowego na ilustrację.

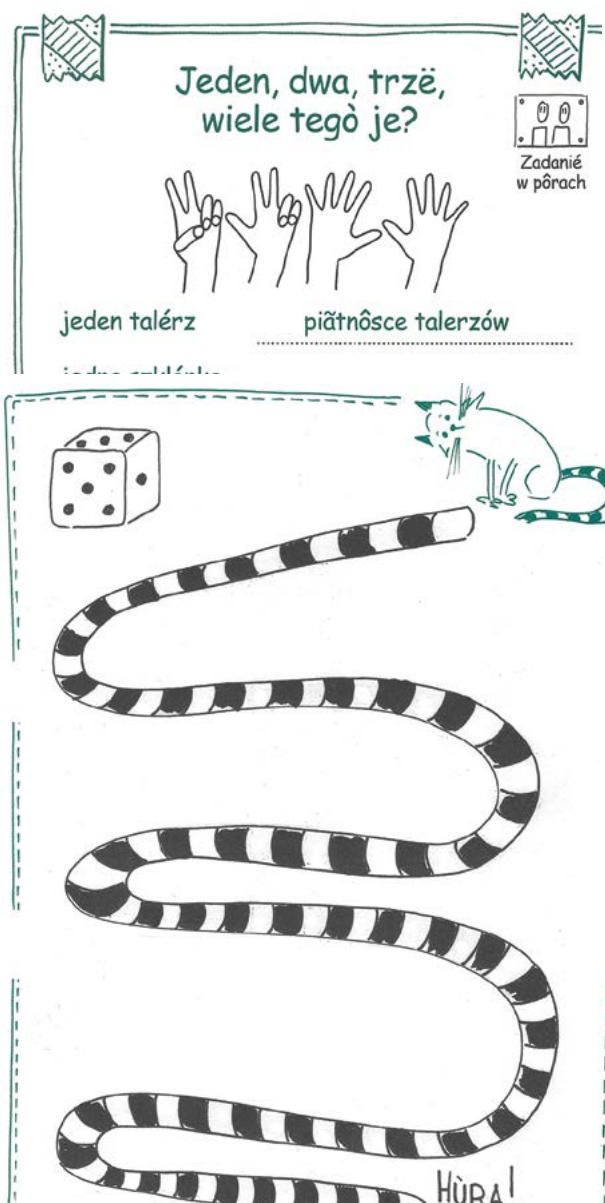

Również gramatyka jest ćwiczona w kontekście, poprzez wizualizację i treści znane uczniom, np. stopień wyższy przymiotników stosowany w porównaniach dotyczących zwierząt.

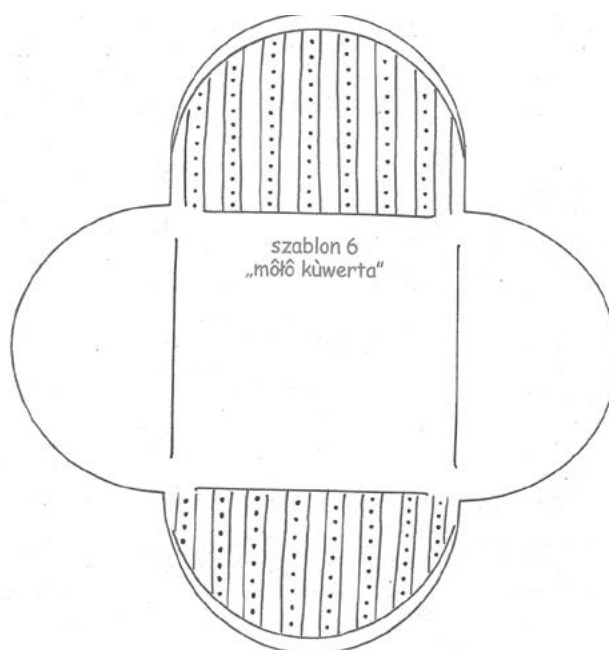
- **Interakcja jako decydujący aspekt uczenia się:** uczenie się języka jest procesem najskuteczniej realizowanym podczas komunikacji. W materiałach znajdują się zadania do wykonywania w parach lub w grupach. Polecenia do zadań i instrukcje są sformułowane w języku kaszubskim. Działania językowe mogą mieć miejsce zarówno w obszarze receptywnym (słuchanie,

czytanie), jak i produktywnym (mówienie, pisanie). Ważne jest, aby zarówno język, jak i sytuacja, w której jest używany, były autentyczne. Dotyczy to również gier językowych zaproponowanych w materiałach. Ze względu na to, że w materiałach nie używa się języka polskiego, promowana jest komunikacja na lekcjach głównie w języku kaszubskim.

- **Zadania umożliwiające zastosowanie poznanych treści w innych kontekstach:** język jest przyswajany w klasie podczas używania go do przetwarzania i rozwiązywania autentycznych zadań. Uczniowie po cyklu lekcji tworzą własny produkt w oparciu o treści, nad którymi pracowali podczas różnych ćwiczeń, a także z wykorzystaniem nabytych w ten sposób umiejętności językowych. W materiałach zaproponowane zostało m.in. tworzenie lapbooka (2018, str. 80-91).

Forma ta pozwala na indywidualne podejście, czyli wybór zagadnień i sposobu ich opracowania: własne opowiadania, rysunki, notatki itp. Jeśli uczniowie na początku cyklu lekcji otrzymają informację, że na koniec przygotowują pracę z wykorzystaniem nabywanych umiejętności, może to działać motywująco. Poniżej – przykład jednego z szablonów do przygotowania lapbooka.

- **Materiały przygotowane są w formie kart pracy do kopiowania,** czyli należą do uczniów. Pozwala im to na zaznaczanie słów w tekstach i dodawanie notatek, czyli śladów nauki. Możemy do tego nawiązywać i wprowadzać uczniów do analizy sposobów uczenia się – po to, aby uświadomili sobie, co robili, dlaczego i czy było to skuteczne.

Stosowanie tekstów narracyjnych a rozwój kompetencji nauczyciela

Stosowanie tekstów narracyjnych stanowi dla nauczycieli sposobność doskonalenia umiejętności językowych i dydaktycznych.

Opracowanie nowego tekstu wpływa na rozwój słownictwa, gdyż literatura jest źródłem bogatszej leksyki niż czytanka (teksty napisane specjalnie do podręcznika). Wybór tekstu oznacza poszerzenie wiedzy na temat literatury kaszubskiej.

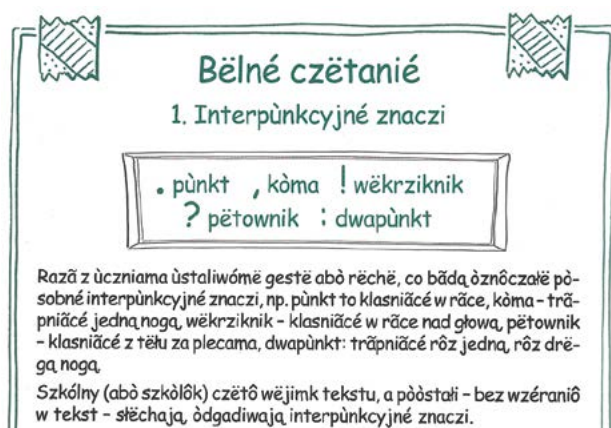
Przygotowanie się do opowiadania na lekcji wymaga od nauczyciela uprzedniego wyćwiczenia prezentacji tekstu, w tym dostosowania intonacji odpowiednio do treści. Ważne jest unikanie monotonii, której zapobiec może

używanie odmiennych głosów dla różnych postaci czy stosowanie zróżnicowanego tempa.

Kompetencje dydaktyczne obejmują umiejętność doboru tekstu oraz zadań, ilustracji i innych pomocy odpowiednio do grypy uczniów. Przy planowaniu cyklu lekcji opartych na tekstach narracyjnych należy pamiętać o następujących krokach:

- przygotowanie uczniów do słuchania tekstu;
- prezentacja tekstu;
- zadania podczas słuchania;
- zadania po wysłuchaniu tekstu;
- transfer – wykorzystanie materiału językowego w innym kontekście.

Rozwijanie kompetencji nauczyciela poprzez stosowanie opracowania metodycznego przygotowanego do wybranych bajek ze zbioru *Zaklęta Stegna* pozwala na wypróbowanie różnych technik pracy, które można wykorzystać z innymi tekstami – np. zob. dwa poniższe zadania. Pierwsze z nich uwrażliwia na znaki interpunkcyjne, natomiast drugie rozwija umiejętność rozumienia tekstu, uwagę i koncentrację oraz czytanie. Oba ćwiczenia angażują wszystkich uczniów w klasie.

Zadowolenie uczniów podczas lekcji z użyciem tekstów narracyjnych jest mile widziane, ale zasadnicze znaczenie mają efekty nauki. Dlatego potrzebne są instrumenty oceny dokonywanej przez samego ucznia oraz oceny formatywnej i sumatywnej dokonywanej przez nauczyciela. Duże znaczenie ma bezpośrednia informacja zwrotna na lekcji, która wskaże, czy uczeń podąża w dobrym kierunku, czy też powinien coś poprawić. Ocenianie przyniesie korzyści, jeśli kryteria oceny będą szczegółowo odnosić się do treści kształcenia.

Zakończenie

Efektywne nauczanie języka kaszubskiego zakłada m.in. autentyczność sytuacji językowych na lekcjach. Zapewnia ją praca z autentycznymi materiałami językowymi i zadaniami, które oznaczają działania językowe. Opanowanie języka kaszubskiego pomoże uczniom zrozu-

mieć siebie i swoje miejsce w świecie. Dzieci, które będą potrafiły posługiwać się językiem kaszubskim, uzyskają bezpośredni dostęp do kultury, literatury oraz tradycji regionu. Teksty narracyjne zawierają w sobie potencjał dydaktyczny, który starałam się pokazać na wybranych przykładach z opracowania metodycznego bajek J. Sampa *Zaklęta Stegna*. Zarówno dzieci, jak i dorośli uczą się rozumienia oraz tworzenia opowieści, a w bajkach Sampa znajdziemy różnorodne treści i materiał językowy, które mogą być wykorzystane na różnych etapach edukacyjnych.

Literatura

Andrzejewska E., Buda M., 2018, *Zwierzãta na zaklãti stegnie: pòmòce do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w klasach I-III*, Gdańsk, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Andrzejewska E., Buda M., 2019, *Lëdzë i czarë: pòmòce do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w klasach IV-VI*, Gdańsk, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Bruner J. S., 1990, *Życie jako narracja*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 4, 3-17

MEN (2017), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej (...), Dz.U. 2017, poz. 356 z późn. zm.

Pomierska J., 2022, *Czëtòj (dzecóm) pò kaszëbskù. Utwory prozatorskie z kanonu lektur na lekcji języka kaszubskiego w szkole podstawowej*, „Języki Obce w Szkole” 2022/3, 21-28

Samp J., 2017, *Zaklãtò stegna*, tłum. przedstówù i zakùnczeniõ na kaszëbsczi H. Makùrõt, Gdańsk, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Schramke G., 2023, *Procëm Smãtkòwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981-2015*, Gdańsk, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie i Instytut Kaszubski

Trzebiński J., 2002, *Narracyjne konstruowanie rzeczywistości* [w:] Trzebiński J. (red.), 2002, *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne

Ewa Andrzejewska – doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa; nauczyciel akademicki w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Gdańskiego; prowadzi zajęcia z dydaktyki języka kaszubskiego na studiach podyplomowych Nauczanie języka kaszubskiego i na kierunku etnofilologia kaszubska UG; autorka licznych artykułów i publikacji dotyczących nauki języków obcych, w tym podręczników do nauki j. niemieckiego oraz materiałów uzupełniających do nauki j. kaszubskiego.

Interpretujemy na kaszubskim. Z poezji Jana Karnowskiego

Grzegorz Schramke

W nauczaniu języka kaszubskiego niestety zdarzało się – i raczej należy mieć nadzieję, iż takie praktyki to już przeszłość – że utwory literackie były wykorzystywane instrumentalnie, li tylko jako materiał do nauki języka.

Przykładowo, utwór poetycki na lekcji czytano, przy pomocy nauczyciela objaśniano niezrozumiałe słowa i zwroty, a następnie – na jego polecenie – podkreślano czasowniki występujące w wierszu, określano ich liczbę, rodzaj i czas, aby potem z wykorzystaniem tych słów zbudować pięć dowolnych zdań, a następnie przekształcić je, zmieniając ich czas, np. z przeszłego na teraźniejszy. Taka praktyka wyłącznie mechanicznego wykorzystania tekstu literackiego powinna budzić zdecydowany sprzeciw.

Nad utworem literackim trzeba się pochylić, wczytać w niego, szukać znaczeń i powiązań, pozwolić, aby przemówił do czytającego, zagrał na jego uczuciach, wzbogacił duchowo, kulturowo, intelektualnie, by dyskutował, opowiadał, niepokoił, denerwował, radował itd. Do tego przecież został stworzony.

2 października 2024 r. minęła 85. rocznica śmierci jednego z najwybitniejszych poetów kaszubskich, młodokaszuby Jana Karnowskiego (1886-1939). Przy tej okazji warto choć wskazać na niektóre tropy interpretacyjne w jednym z jego wierszy.

Jô bëm leno chcôł...

I.
Jô bëm leno chcôł,
Żebë twòji mòwë,
Co jã Pón Bóg dôł,
Nie przëkrëłë grobë –

Żebë zawdë prëcz,
Tësąc lôt esz żëłã,
Nigdë twòjô chëcz,
Dlô ni klôtką bëłã –

Żebë w letny dzónk
Zapagnãła słuńca –
Lotu smiałł krąg
Nigdë ni miôł kùńca.

II.
Żebës të ju dôwno cësnął
Ten twój głupi wstid,
Żebës ôkô twòje zbëstrzył
Na szeroczi wid –
Żebës mòwã jak czej żonã

*Całë żëcé miôł,
Ji twë mëslë, ji twë żôle,
Całq dëszã dôł...*

*Dôwno bë sã rozwidniałã
Smùtnô „pùstô noc”,
Dalek bë sã ôdzëwãłã
Twòji piesni mòc.*

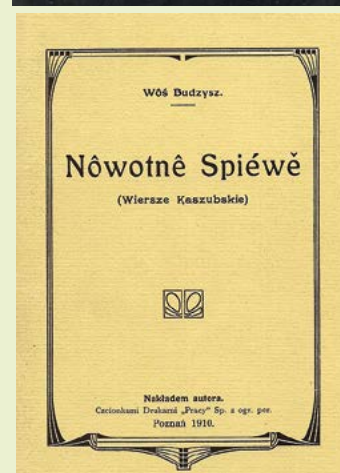
III.
Wiëm, że tész nóm ôstawilë
Ôjce całi skôrb, –
Më żesmë gò nie ùczczëlë,
Nicht gò nie je wôł!

*W mòłëch chëczach pòzamkniãti
Naszych ôjców swiat,
W bôjkach, spiëwach pòzaklãti
Jejich mëslë kwiat.*

*Ten to skôrb, co ôstawilë
Jak czej pòla gón,
Żebësmë gò ôbrobilë
Wzeszedłbë nóm plón!*

(*Nôwotnë Spiëwë*, 1910)

W jednym z wydanych przez Karnowskiego zbiorze poetyckim *Nôwotnë Spiëwë* (pod pseud. Wôs Budzysz; 1910) znaleźć można utwór *Jô bëm*

Jan Karnowski (1886-1939), źródło: G. Schramke, *Procëm Smãtkôwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981-2015*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2023)

*leno chcôł...*¹. Ów bodaj najbardziej znany wiersz tego autora został podzielony na trzy wyróżnione cyframi rzymskimi główne części, każda z nich zawiera trzy czterowersowe strofy. To liryk o rymach krzyżowych ABAB i ciekawej konstrukcji nieregularnego sylabowca. Wpisuje się w nurt kaszubskiej poezji patriotycznej, a tematem przewodnim jest troska podmiotu lirycznego o to, aby mowa przodków nie wymarła. Obrazują to już początkowe wersy utworu:

*Jô bëm leno chcôł,
Żebë twòji mòwë,
Co jã Pón Bóg dôł,
Nie przëkrëtë grabë*

To pierwsze, powierzchowne odczytanie wiersza nie powinno nastręczyć kłopotów przy samodzielnej lekturze uczniom choćby starszych klas szkoły podstawowej. Jednakże, aby w pełni zinterpretować utwór, dotrzeć do jego esencji i poczuć moc przesłania, pomoc nauczyciela zapewne będzie potrzebna.

Pierwszym tropem interpretacyjnym ku pełnemu odczytaniu utworu jest podział liryku na owe trzy główne części. Namysł nad tym zabiegiem poetyckim powinien doprowadzić czytającego do zwrócenia uwagi na zaimki osobowe charakterystyczne dla każdej z wydzielonych partii. W pierwszej najważniejsze jest „ja” (*Jô bëm leno chcôł*). Tu podmiot liryczny wyraża życzenie, aby mowa adresata (w domyśle kaszubska) nie zaginęła. W drugiej punkt ciężkości przechodzi z „ja” na „ty” (*Żebë të ju dôwno cësnqł/ Ten twój głupi wstid*). W trzeciej na „my” (tu także dwukrotnie występujące w celowniku liczby mnogiej „nam”: *Wiëm, że tész nóm ôstawiłë/ Ôjce całi skôrb*, – / *Më żesmě gò nie ùczczëlë [...] Wzeszedłbë nóm plón!*).

Podmiotem lirycznym, co również nietrudno zauważyć, jest Kaszuba.

Należy dopowiedzieć, że Kaszuba „obudzony”, czyli świadomy odrębności etnicznej swego ludu oraz posiadane przez ten lud autentycznego i unikatowego bogactwa kulturowego, z rodzimą mową na czele (notabene już wówczas niekiedy uznawaną za język, czego przykładem jest choćby nagrodzony w 1889 r. przez Akademię Umiejętności *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* Stefana Ramuła). Jest to również Kaszuba „zaangażowany”, podejmujący działania – choćby poprzez próbę wpłynięcia na adresata wiersza – mające na celu uchronienie tejże mowy przed wymarciem oraz, w szerszym znaczeniu, obronę ludu kaszubskiego przed wynarodowieniem się.

Adresatem również jest Kaszuba, lecz „nieobudzony”. Właściwie nie akceptuje on swej przynależności etnicznej (czy narodowej, jak się też uważa), języka ojców wręcz się wstydzi. Jego to podmiot liryczny próbuje „obudzić”, uświadomić mu, jak wielkim skarbem jest to, co im obojgu zostawili przodkowie (*Wiëm, że tész nóm ôstawiłë / Ôjce całi skôrb*). Wprost tłumaczy, że ów wstyd jest – by zacytować ja liryczne – *głupi*, skoro ta ich mowa została im dana przez Boga ([...] *twòji mòwë / Co jã Pón Bóg dôł*). Jest ona zatem darem Stwórcy i nie może być gorsza od innych języków. Można tu pójść w rozumowaniu dalej, że odrzucenie tego daru jest wystąpieniem przeciw Najwyższemu, a to jest już przecież grzechem.

Ja liryczne wyraża życzenie, aby adresat wyostrzył spojrzenie (*Żebë òkò twòje zbëstrził / Na szero- czi wid*), aby wyszedł poza wąski krąg własnych dotychczasowych przekonań i z szerszej perspektywy spojrzał na siebie oraz swoje dziedzictwo kulturowe. Podmiot liryczny jest zapewne przekonany, że zrobiwszy

to, „uśpiony” Kaszuba uzna, że bycie synem swej ziemi nie jest powodem do wstydu, a dumi i że zaangażuje się w działalność na rzecz Małej Ojczyzny.

Wprost też osoba mówiąca w wierszu zwraca się do adresata, aby ten nie zamykał swej ojczystej mowy w klatce domostwa (poza nim używając innego języka, zapewne niemieckiego – na co wskazuje czas powstania utworu – i/lub polskiego) oraz aby towarzyszyła mu przez całe życie. Warto przy okazji zwrócić tu uwagę na sugestywny obraz przyrównania mowy do żony:

*Żebës mòwã jak czej żonã
Całë żęcë miôł,
Ji twë mësłë, ji twë żòle,
Całq dëszã dôł...*

Kochające się małżeństwo idzie razem przez życie. Współmałżonkowie są nie tylko wiernymi sobie towarzyszami, lecz także najlepszymi przyjaciółmi, dzielącymi się każdą myślą, wątpliwością, troską i radością, każdym smutkiem i szczęściem. Druga połowa to ktoś, przed kim otwiera się duszę oraz komu też się tę duszę ofiaruje. To jedność. Pragnieniem podmiotu lirycznego jest, by adresat miał mowę ojców za taką właśnie żonę, aby kochał ją, był jej wierny i traktował jak najlepszą przyjaciółkę.

Gdyby tak było, to:

*Dôwno bë sã rozwidniała
Smùtnò „pùstò noc”*

Jakże to nośna metafora! Tzw. pusta noc to jeszcze do niedawna dość powszechnie praktykowany obrzęd przedpogrzebowy. Ogólnie rzecz ujmując, polegał on na tym, że w domostwie, gdzie w jednej z izb spoczywał w otwartej trumnie zmarły, zebrani członkowie rodziny, krewni i znajomi przez całą, ostatnią noc przed pogrzebem modlili się oraz śpiewali zwyczajowe pieśni religijne. W myśl tej metafory język kaszubski ma już swoją pustą noc,

1 Tytuły utworów poetyckich, a także ich treść podaję w obecnie obowiązującej pisowni kaszubskiej (*Jô bëm leno chcôł... z: Kaszëbskô chrestomatiô. Wëbiër tekstów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka dlô sztudérów*, pr. zbior. pod red. J. Pomierskiej i G. Schramkego, Gduńsk 2015; *Czëc sã dało... z: J. Karnowski (Wôs Budzys), Nowotné spiëwë i wiersze*, Gdynia 1958 – uwspółcześnienie pisowni kasz. G. Schramke).

jest on już w przededniu zstąpienia do grobu. Tli się jednak jeszcze promyk nadziei dla mowy kaszubskiej. Bo oto, jeśli ów uśpiony Kaszuba obudzi się dla swej Małej Ojczyzny, owa *pùstô noc* zacznie się rozjaśniać.

Pewien interpretacyjny niepokój mogą budzić wybrzmiewające na początku ostatniej części słowa:

*Wiém, że téż nóm ôstawiłë
Ôjce całi skôrb, –
Më żesmě gò nie ùczczëlë,
Nicht gò nie je wôrt!*

Zrozumiałe jest, że podmiot liryczny zarzuca swemu adresatowi nieuczczenie skarbu przodków, lecz dlaczego i pod swoim adresem formułuje takie oskarżenie? Przecież to właśnie on jest tym zatroskanym o dalszy los kaszubszczyzny człowiekiem, tą osobą, która pragnie, aby mowa i kultura ojców przetrwały! Słuszne zdaje się być wyjaśnienie, że tak właściwie obaj, a w szerszym znaczeniu obie grupy – zarówno świadomi Kaszubi, jak i ci nadal pogrążeni w tożsamościowym śnie – są odpowiedzialni za to, że mowie kaszubskiej, a po niej kulturze i tożsamości grozi wymarcie. Trudno z całą pewnością stwierdzić, czym zawiniła pierwsza grupa. Czyżby zaniedbaniem w działaniach na rzecz zachowania oraz rozwoju kaszubszczyzny? Za małą aktywnością? Niedostatecznym zaangażowaniem? Dopuszczeniem do tego, że istnieją Kaszubi, którzy wstydzą się swej kaszubskości, wyzywiają się jej, germanizują lub polonizują? Zdaje się, że to dobry trop. Należy jednak przy tym pamiętać, że tomik wierszy Karnowskiego jest drugim zbiorkiem poetyckim w historii literatury kaszubskiej i ukazał się zaledwie nieco ponad sześćdziesiąt lat od roku uznawanego za początek tejże literatury (chodzi o publikację dwóch tekstów *budzi-ciela Kaszubów* Floriana Ceynowy). Czy zatem owe słowa z wiersza mogą być zarzutem kierowanym do młodej w sumie i jeszcze nielicznej grupy,

tak właściwie dopiero tworzącej się warstwy działaczy kaszubskich? Nie-wykluczone.

Strofkę kończy wykrzyknienie: *Nicht gò nie je wôrt!*. Skarb (w domyśle: cała szeroko pojęta kultura kaszubska, co go ojciec zostawili) przynależy do Kaszubów. Im został on dany i – można by dodać – zadany. Posiadać go to zarówno przywilej, jak i obowiązek. Jeśli zatem Kaszubi nie uszanowali tego skarbu, nie pielęgnują go i nie dbają o niego, to ktoś by miał za nich go czcić oraz doglądać? Zabiegać o to, by kaszubszczyzna przetrwała, skoro nie są tym zainteresowani jej synowie? Ja liryczne przywołaną frazę chce tę prawdę uświadomić swym pobratymcom oraz poruszyć ich sumienie (nie darmo przecież Karnowskiego zwie się *sumieniem regionalizmu kaszubskiego*).

Strofa kończąca wiersz nie powinna już budzić u czytelnika takich wątpliwości interpretacyjnych, jak przywołany wyżej fragment. Warto jednak i tej zwrotce poświęcić chwilę szczególnej uwagi. Podmiot liryczny, wspominając o skarbie zostawionym przez ojców niczym pas ziemi uprawnej, jest przekonany, że gdyby to pole obrobić, wydałoby plon (*Żebësmë gò òbrobilë / Wzeszedłbë nóm plón!*). Oczywiście tym plonem jest żywa i pełna witalnych mocy kaszubszczyzna. Znaczące jednak w tym fragmencie są przede wszystkim słowa *żebësmë* i *nóm*. Aby ów skarb wydał owoc, nie wystarczy tylko działań tych „obudzonych” Kaszubów. Trzeba także aktywności tych „nieobudzonych”. I w tym właśnie tkwi sedno. Tylko wówczas, gdy do pracy na rzecz mowy ojców, a szerzej – Małej Ojczyzny, zapręgną się wszyscy Kaszubi, ta uniknie „pustej nocy”.

Na zakończenie anegdota. W końcowych latach istnienia gimnazjów omawiałem z uczniami wiersz Karnowskiego *Czëc sã dało...* z 1916 r. Jest to utwór o tym, jak zabity podczas walk pod Brzeżanami żołnierz odwiedza nocą swą Marynkę. Trąca ręką szybko, prosi o wpuszczenie do chaty,

lecz ona, wstawszy z łóżka i wyjrawszy na podwórze, nikogo nie dostrzega.

A interpretacja uczniów? „Był sobie

Czëc sã dało...

*Nocą jidze ò miesqcu,
A snieg chrupie pòd nogama,
Sztijną rãkq szibã trqçô:
„Ôtwórz mie, Marinka!”*

*Ôna wstaje z łôzka drzqçô,
Dzeckò cëchò zapłakato...
Tej òn znôwù szibã trqçô:
„Ôtwórz mie, Marinka!”*

*Ôna wëdrzi na pòdwòrzé,
Ani cëniò sã nie rêchò,
Leno miesqç płënie w górze,
Leno psëskò skòmli w bûdze...*

*Witro – przësza karta „z pola”,
że òn pòdt tam przë Brzeżanach
I że prosto z tegò môla
Ôn „do nieba” pûdze...* (1916)

(*Nowotné spiëwë i wiersze*, 1958)

jakiś koleś – zaczęła mniej więcej w taki sposób jedna z uczennic. – Przyszedł nocą do jakiejś gościowcy, chyba swojej dziewczyny. Ona go jednak nie wpuszczała do domu. On zapewne był z innej wsi, bo wędrował przez śniegi. W końcu poszedł sobie, pewnie wracał do siebie. Lecz gdzieś tam po drodze zmarzł.” Upewniwszy się, że tak odczytała wiersz, zaintrygowany spytałem: „A dlaczego mu nie otworzyła?”. Uczennica chwilę się zastanawiała, a potem stwierdziła: „Pewnie był pijany”. Pomyślałem, że dziewczyna żartuje. Jednak skupienie na jej twarzy i brak jakiś wesołych iskerek w oczach najwyraźniej temu przeczyły. „Dziękuję. A wy co sądzicie o tej interpretacji?” – zapytałem resztę grupy. „To ma sens” – odezwały się głosy. „Był pijany. Pewnie jakiś alkoholik. Ona miała już go dość i dlatego mu nie otworzyła. A potem on gdzieś tam przy tych Brzeżanach padł w śnieg, zasnął i zmarzł.” Popatrzyłem na nich. Też mówili serio. Zachowałem kamienną twarz i pociągnąłem dalej: „Ok. Dzięki. Jak zatem odczytać słowa: *prosto z tegò*

*môla / Òn „do nieba” pùdze...? Niebo dla spitego człowieka?”. I z tego „wybrnęli”: „Alkoholizm to choroba. Chłop pewnie walczył z nałogiem, może nawet już od jakiegoś czasu nie pił, lecz tego wieczoru nie wytrzymał. I dlatego ona była taka wkurzona i mu nie otworzyła. Na pewno żałował, że nie dał rady. Dlatego jego dusza mogła pójść do nieba”. „A dziecku w wierszu? Czy ten fragment nam o czymś nie mówi?” – nie mogłem się powstrzymać, by nie podsycić ognia ich interpretacji. „Tak! Wszystko się zgadza! – ktoś zakrzyknął. – To nie była jego dziewczyna, tylko żona! Dlatego miała tak bardzo dość jego pijaństwa!”. Ktoś jednak zauważył: „W sumie mógł to być jej kochanek. Męża w domu nie było, ten do niej przyszedł...”. „Mógł. Ale mąż tu lepiej pasuje!” – uznał pomysłodawca trudnej relacji małżeńskiej. Pozwoliłem im na chwilę dyskusji, po czym chcąc już ich zawrócić z interpretacyjnych manowców, zapytałem: „A jak odczytać słowa: *Sztivnq rāq szibā trqō?*”. Brnęli jednak dalej: „No właśnie tak, że długo szedł i było mu już tak zimno, że cały zeszytniał”. „A *psēskō skōmli w būdze?*”. „Pewnie po pijaku zdarzało mu się uderzyć tego psa i dlatego teraz zwierzę się go boi.”*

Koniec końców zwróciłem ich uwagę na takie tropy, jak: *karta „z pola”,* rok napisania utworu czy Brzeżany (tu pozwoliłem zajrzeć do Internetu). Krótko po tym uczniowie – że użyję ich żargonu – mieli z siebie i swego pierwszego odczytania utworu niezłą „bekę”.

Zatem, drodzy moi, interpretujmy. Interpretujmy na lekcji kaszubskiego, polskiego, angielskiego... Ćwiczmy to z uczniami. Niech potem potrafią odczytywać nie tylko dzieła literackie, malarskie czy filmowe, lecz także posty w Internecie czy wiadomości w telewizji.

Grzegorz Schramke – doktor nauk humanistycznych, nauczyciel szkolny i akademicki, kaszubski pisarz, publicysta oraz tłumacz, badacz literatury kaszubskiej i dawnych wierzeń pomorskich; pracownik Uniwersytetu Gdańskiego, Kaszubskiego Liceum Ogólnokształcącego w Brusach oraz Szkoły Podstawowej w Brusach; (współ)autor lub (współ)redaktor 10 książek; autor ponad 20 utworów literackich po kaszubsku oraz ok. 170 tekstów prasowych; laureat m.in. Ogólnopolskiego Konkursu Literackiego im. Jana Drzeżdżona.

Kaszubska mitologia z okazji Dnia Jedności Kaszubów

Anna Flis, Marzena Krasowska

Mitologia jest to zbiór mitów opowiadanych w danej społeczności lub literacko uporządkowany zbiór opowieści o bóstwach i istotach nadprzyrodzonych.

Na północy Polski jest wyjątkowa kraina, gdzie od wieków dzieją się różne dziwy. Krążą po niej istoty, które działają w domostwach, na polach, w lasach i wodach. Postaci te występują ze swoją magią w prawie każdej strefie życia ludności kaszubskiej, odpowiadają m.in. za niedołęstwo, złudę na bagnach, wieczne potępienie, kołtuny czy pobłądzenie w lesie. Pomagają, chronią, ostrzegają lub karzą ludzi nierozważnych i niszczących przyrodę. Większość tych demonicznych postaci z mitologii przekazuje naukę o ludzkich lękach, słabościach czy też błędach. Poprzez ich wizualizowanie i nazywanie pojawia się potencjał do osiągnięcia mądrości oraz siły. Obecnie dość mocno osadzone w zbiorowej pamięci Kaszubów są Stołemy, Borowa Ciotka, Krośnięta, Smętk czy Purtk. Są oni przywołani w kaszubskich przekleństwach, np. *Do parona! Na smatka! Ala diochle jo!* (R. Drzeżdżon, *Demony Kaszubskie*, Gdynia 2023). Wyjątkowo, z okazji Dnia Jedności Kaszubów, część mitologicznych stworów przez jakiś czas gościła i dokazywała w Szkole Podstawowej w Kowalach.

Duchy pełniły różne role, m.in. wpajały zasady bezpieczeństwa, funkcjonowania w społeczeństwie oraz współistnienia z otaczającą przyrodą. Oswajały z tym, co nieznane i niewytłumaczalne. Jednym z najniebezpieczniejszych miejsc dla naszych przodków była woda: jeziora, stawy i rzeki, a krążące mity o istotach wciągających na dno za nogi stały się jakoby ochroną przed utonięciem. Były to swoiste narzędzia wychowawcze zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych.

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Mitologia objaśniała zawitości życia oraz odpowiadała na egzystencjalne problemy, z którymi mierzył się człowiek, a także wyjaśniała zjawiska przyrody, dzięki którym ludzie odkrywali tajemnice świata. Ukazywała metaforę lub symbolikę opowieści o ludzkim życiu i działaniu zjawisk natury. Stanowiła studium ludzkich zachowań oraz wyjaśniała sens istnienia.

Dzieci uwielbiają opowieści fantasy o stworach – te historie pobudzają wyobraźnię i są źródłem artystycznej inspiracji, a jednocześnie wychowują w lokalnej kulturze.

Biorąc pod uwagę wszystkie te elementy, przygotowaliśmy projekt, w którym bohaterowie ożywają za sprawą filmu animacji poklatkowej. W ten sposób kaszubskie demony wychodzą z ukrycia, zabierają widza w świat kaszubskich wierzeń oraz zachęcają do poszukiwania innych stworów. Projekt był realizowany w ramach przedsięwzięcia Laboratoria przyszłości – pracownia multimedialna, przy współudziale uczniów: pomoc przy zdjęciach, scenografii oraz udzielenie głosu bohaterom. Młodzi ludzie zapytani obecnie o to, jak byli straszni w dzieciństwie, odpowiadali: „Dziad cię zabierze”, „Nie wchodź do wody, bo cię wodnik wciągnie”, „Bo cię Baba Jaga porwie”, „Jak będziesz niegrzeczny, to Mikołaj przyniesie ci różgę”; pojawił się też współczesny straszak: „Masz szlaban na telefon”.

A kogo to jeszcze lichu niesie? Krótka charakterystyka postaci:

- **Bòrowô Cotka** – staruszka, duch borów i opiekunka leśnej zwierzyny. Zagubione dzieci obdarowuje leśnymi owocami i prowadzi z powrotem do domu. Niszczycieli lasu zamienia w krzewy jałowca.
- **Bòrowc** – dla dobrych ludzi i dzieci jest miłym staruszkiem. Gdy są ścinane drzewa w lesie, słychać jego płacz.
- **Stolemë** – w kaszubskich legendach olbrzymy, które przed wiekami zamieszkiwały tereny Kaszub. Pozostałością po ich obecności są jakoby liczne wielkie głazy, które stolemowie porzucali podczas walk lub zawodów siłowych. Takie kamienie są określane jako *stolemowe*.
- **Gòsk** – bóg morza. Gdy śpi, to morze jest spokojne; gdy się złości, to na morzu panuje sztorm.
- **Grif** – mityczne zwierzę: pół lew, pół orzeł. Występuje w herbie Kaszub. Jest przedstawiany jako opiekun kaszubskiej krainy. Zleciał z nieba i wrzucił wielki bursztyn do jednego z kaszubskich jezior.
- **Krôśniâta** – pomagały domownikom w codziennych zajęciach i strzegły dobytku gospodarzy, a w zamian oczekiwały zapłaty w formie mleka i jedzenia. Odbierały ją zawsze w nocy i tylko wtedy, gdy mleko zostało wlane do skorupki po jajkach. Jeżeli nie zostały wynagrodzone, mściły się: dokuczały koniom, zabierały mleko i paszę krowom albo były złośliwe dla ludzi.
- **Smâtk** – przedstawiany jako jeden z diabłów lub ucieleśnienie ducha Kaszub – personifikacja smutku i cierpienia Kaszubów. Roztacza opiekę i współczucie.
- **Pùrtk** – demon swarów i kłótni. Psocił, ciągnąc za sobą nieprzyjemny zapach (mieszka w śmieciach, czasami nawet w gnojówce).
- **Grzenia** – duch snu i sennych marzeń wszystkich żyjących stworzeń. Podczas snu potrafi wyprowadzać dusze z ciała, zsyłając prorocze sny.

- **Rétnik** – złośliwy demon podrzucający muzykom zaczarowane instrumenty lub zaklinający ich własne instrumenty. Szczególnie uaktywniał się podczas postu i adwentu, gdy zabawa była zabroniona.
- **Żětnô baba** – stara kobieta z kosą, mieszka w tzw. piecu, tj. miejscu na polu, w którym nie wyrosło zboże. Straszy dzieci, które bawią się w zbożu i zmienia je w makówki.
- **Ówsny kón** – straszy dzieci, które wchodzi na pole. Nie należy puszczać gęsi w zboże, bo spłoszą konia i zboże przestanie rosnąć.
- **Jezórnica** – demon z kaszubskich jezior. Wciąga kąpiących się do wody, a rybakom przewraca łodzie.
- **Klabaternik** – mieszka na łodzi lub kutrze. Wielkim młotem uszczelnia kadłub. Budzi rybaków, którzy zasnęli na służbie. W czasie sztormu wskazuje kierunek do łądu.
- **Mòrzëca** – pół ryba, pół kobieta, które pięknym śpiewem zwabia w morskie topiele żeglarzy i rybaków.
- **Szëmich** – leśny duch, łagodnie śpiewający drzewom i leśnej zwierzynie. Sprowadza ciszę oraz łagodny szum.
- **Pikòn** – wredny demon zsyłany przez czarownice, gnębiący ludzi we wsi i okolicy.
- **Damk** – duch sprawujący pieczę nas milczkami, odludkami i ludźmi bez poczucia humoru.
- **Pólnica** – wyobrażana jako przepiękna dziewczyna przystrojona w wianek, która latem objeżdża na koniu pola, doglądając, czy rośliny dobrze rosną. Mężczyzna, który ją ujrzy, z czasem umiera z tęsknoty za piękną boginią.
- **Jablón** – duch opiekuńczy sadów oraz ogrodów, domniemany sprawca kradzieży owoców i warzyw. Przypisywano mu zsyłanie na ludzi pokusy, aby sięgnąć po cudze owoce.
- **Wëkrëkùs** – opiekun samotników i duch niepowodzeń, sprzyjający również tym, którzy wyśmiewają się z innych.

- **Jigrzan** – duch opiekuńczy zabaw i tańców, dawniej odpowiadający za uroczystości ku czci Słońca, światła i ognia. Jego świętem jest Sobótka.
- **Nëczk** – kaszubski wodnik żyjący w morzu, jeziorach i rzekach. Przypisywano mu tworzenie wirów i prądów wodnych niebezpiecznych dla pływaków.
- **Lubiczk** – duch opiekuńczy miłości. Wierzono, że Lubiczka przekazują sobie zakochani, a on sprawia, iż nie mogą już żyć bez siebie.

(źródło: Wikipedia)

I niech to bajanie trwa, w celu promocji, ochrony oraz przekazywania bogactwa kulturowego, a także budowania więzi międzypokoleniowej i lokalnej tożsamości. To, że różne dziwadła istnieją, to oczywiste, bo jak inaczej wytłumaczyć takie zdarzenia, jak: zgubienie przedmiotów, nagła senność, chęć grania na instrumentach w poście, zgubienie się w lesie czy rozrzucone kamienie i głązy na Kaszubach? Czy też takie zjawiska, jak: nagły sztorm lub gwałtowny wiatr, psoty, ogarniający smutek, duszności albo lenistwo? Drogi czytelniku, rozglądaj się uważnie, bo może spotkasz duszka kaszubskiego na wierzbie, w lesie, na polu, w mysiej dziurze lub spiżarni... A z pewnością poznasz ich więcej, oglądając nasz film, ukryty pod zamieszczonym powyżej kodem QR.

Anna Flis – nauczyciel plastyki w Szkole Podstawowej w Kowalach, aktorka i rzeźbiarka; jej pasją jest rzeźba w drewnie, zdjęcia prac można zobaczyć w kwartalniku „Neony – Tożsamość”; wciąż poszukuje nowych metod pracy, które byłyby dla uczniów terapią przez sztukę.

Marzena Krasowska – nauczyciel muzyki w Szkole Podstawowej w Kowalach, organistka i muzykoterapeuta; pasjonuje ją muzyka dawna i regionalna oraz chorał gregoriański; w swojej pracy stara się ciągle poszukiwać nowych rozwiązań, a także wspierać uczniów i rozwijać ich potencjał.

Północ – Południe, czyli nadmorskie spotkania kaszubsko-śląskie

Kamila Kozieł

Kaszubi i Ślązacy we współpracy – tak można by podsumować projekt realizowany od września 2023 r. w Szkole Podstawowej im. kpt. Jana Kazimierza Kuczyńskiego w Karwi pod kierunkiem Kamili Kozieł, nauczycielki języka polskiego. Jak narodziła się idea projektu edukacyjnego, w którym regionalizm odgrywa tak istotną rolę?

Oficjalnie język kaszubski ma status jedyne go języka regionalnego w Polsce. W ostatnim czasie Kaszubi i Ślązacy starali się o to, aby uznano ich za mniejszość etniczną, co łączyłoby się z wieloma możliwościami, w tym – z szansą na rozwój wszelkiego bogactwa regionalnego i językowego. Autorka projektu edukacyjnego w karwieńskiej szkole, Kamila Kozieł, dostrzegając zatem podobieństwa Północy i Południa, zaprosiła do współpracy placówkę katowicką – Szkołę Podstawową nr 37 im. ks. J. Twardowskiego. Wkrótce do projektu dołączyła również młodzież ze Szkoły Podstawowej nr 42 im. J. Kantorówny w Katowicach-Szopienicach.

Głównym celem projektu była wymiana kulturowa i językowa pomiędzy uczniami zamieszkającymi w różnych częściach Polski, kształcenie umiejętności komu-

nikacyjnych oraz poszerzenie wiedzy na temat Kaszub i Górnego Śląska. Wspólne działanie zakładało również poznanie atrakcji turystycznych, zabytków i innych ciekawych miejsc na terenie regionów; zdobycie wiedzy na temat lokalnych legend swojego regionu oraz regionu szkoły zaprzyjaźnionej; wymianę zasobów wiedzy, zebranie materiałów dotyczących strojów regionalnych, przyspiewek ludowych, zwyczajów i obrzędów oraz przepływ informacji pomiędzy szkołami. Uczniowie poprzez udział w projekcie kształtowali zdolność pozyskiwania rzetelnych informacji, doskonalili umiejętność prezentacji wiedzy w ciekawej formie, a także praktycznie wykorzystali wiedzę o tworzeniu takich tekstów, jak np. wywiad, reportaż czy felieton. Kooperacja przyczyniła się także do budowania postawy otwartości na odmienność kul-

Fot. Archiwum projektu

Fot. Archiwum projektu

turową. Młodzież zastanowiła się ponownie nad sprawą patriotyzmu lokalnego.

Projekt *Północ – Południe, czyli spotkania kaszubsko-śląskie* to przedsięwzięcie angażujące nie tylko nauczycieli polonistów, ale również historyków, nauczycieli języka kaszubskiego, muzyki czy też plastyki. Prawdopodobnie działania rozpoczęte we wrześniu 2023 r. będą kontynuowane także i w roku szkolnym 2024/2025.

Wśród zrealizowanych do tej pory zadań znajdują się następujące:

- nagranie filmów powitalnych po polsku i w języku regionalnym / dialekcie; zaśpiewanie hymnów szkolnych wraz z wyjaśnieniem ich znaczenia oraz wzajemne przesłanie nagrań do zaprzyjaźnionych szkół;
- przygotowanie przez SP w Karwi oraz szkoły katowickie prac plastycznych: *Nasz strój regionalny*;
- organizacja wystawy łączącej prace karwieńskiej i katowickiej młodzieży w dwóch szkołach – w SP w Karwi oraz w SP nr 37 w Katowicach;
- nagranie fragmentów *Pana Tadeusza* po kaszubsku i po śląsku przez uczniów i nauczycieli oraz montaż

wspólnego filmu (nagranie jest dostępne na portalu Youtube pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=aKljvEw69Gk>).

W kolejnej edycji projektu zaplanowano takie działania, jak:

- wywiady z dyrektorami placówek i nauczycielami języka kaszubskiego;
- wymiana wiedzy na temat tradycji i zwyczajów regionalnych;
- listy oraz nagrania w języku kaszubskim i po śląsku;
- opowiadanie na temat ciekawych miejsc i zabytków regionalnych;
- finałowa konferencja online prowadzona przez uczniów SP w Karwi.

Mamy nadzieję, że udział w projekcie *Północ – Południe, czyli spotkania kaszubsko-śląskie* pomógł uczniom odpowiedzieć na ważne pytania: *Kim jestem, skąd pochodzę, dokąd zmierzam i jakie bogactwo regionalne kryje w sobie moja Mała Ojczyzna?* Tożsamość kulturowa oraz regionalna bowiem to MY – Kaszubi, Ślązacy i wszyscy Polacy.

Kamila Koziół – magister filologii polskiej oraz filozofii; nauczycielka języka polskiego w Szkole Podstawowej im. kpt. Jana Kazimierza Kuczyńskiego w Karwi; dyplomowana nauczycielka j. polskiego jako obcego; propagatorka myśli regionalnej i tożsamości kulturowej.

Nasza Mała Kaszubska Ojczyzna – Karwia

Kamila Kozieł,
nauczyciel języka polskiego w Szkole Podstawowej
im. kpt. Jana Kazimierza Kuczyńskiego w Karwi

Organizowanie wieczornic patriotycznych to tradycja wielu szkół, które pragną wyrazić w ten sposób fakt, iż dziedzictwo narodowe buduje naszą tożsamość. W tym roku uczniowie Szkoły Podstawowej im. kpt. Jana Kazimierza Kuczyńskiego w Karwi postanowili zwrócić uwagę na to, że patriotyzm to także szacunek wobec kaszubskiej ziemi, na której się wychowali.

Nie ma miłości do Polski bez umiłowania wszystkiego, co regionalne. Stąd tegoroczne spotkanie z okazji 106. Rocznicy Odzyskania przez Polskę Niepodległości zostało zorganizowane wokół *Legendy o powstaniu Kaszub*. Reżyserki wieczornicy to nauczycielki SP w Karwi: Katarzyna Mejer i Kamila Kozieł, które – przy wsparciu dyrektorki placówki Sławomiry Jetke oraz nauczycielki języka kaszubskiego Iwony Motyckiej – stworzyły wraz z dziećmi niezwykle widowisko. Dodatkową inspiracją były również fragmenty najnowszej książki Grzegorza Grabowskiego pt. *Z piasku i z morza – Karwia* oraz utwór Gabrieli Kurylewicz, poetki mocno związanej z naszą miejscowością.

Zrealizowany spektakl był niecodziennym połączeniem dialogów kaszubskich z nowoczesną choreografią. Oto Bóg, który stworzył świat, zostaje poproszony

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

przez anioła kaszubskiego o wzbogacenie tej ziemi. I tak Kaszubi otrzymują lasy, pola, jeziora oraz rzeki, aż w końcu: morze, do którego kaszubski gryf wrzuca bursztyn. Uczniowie SP w Karwi pozwolili sobie na oryginalną adaptację legendy i przygotowanie niecodziennego przedstawienia teatralnego, w którym nie zabrakło również wspomnienia krwawej egzekucji w Piaśnicy. Poruszający taniec śmierci na zawsze pozostanie w pamięci widzów. Wątki podjęte w spektaklu to: piękno ziemi kaszubskiej; wychwalenie Boga za wszystko, co stworzył; życie w Karwi – wiosce rybackiej; dramat wielkiej powodzi w 1914 r.; tragedia I i II wojny światowej.

Ostatnia część widowiska odwoływała się do bogactwa języka kaszubskiego oraz kultury tej ziemi. Młodzi aktorzy, autentycznie dumni ze swojego pochodzenia, śpiewali w finałowej piosence: ***Bò mẽ Kaszëbi jsmë jedno!***, wierząc, że bez względu na wszystko, dziedzictwo tak wielu pokoleń przetrwa. Karwieńska szkoła pokazała, jak można kultywować kaszubską tradycję – z dumą i radością, a także z nadzieją, że nigdy nie zniknie piękno oraz niepowtarzalność ich Małej Ojczyzny.

Fot. Archiwum szkolne

Kaszëbsczi tòrg rozskacënków. Szkólny – szkólnym

Jes szkólnym kaszëbszczégò jãzëka,
historie i kùlturë Kaszëbów abò
prowadzisz regionalné kòto?

Realizëjesz pedagogicznã innowacjã,
zajimający jãzëkówi, kùlturalny,
spòlëznowi, czëtelniczy projekt abò
jinszé edukacyjnë dzejanié w szkòle,
blëższym czë dalszim òkòlim?

Pòdzelë sã swòjima wiadłama
i doswiòdczenim w krótczim
wystąpieniem òb czas
Tòrgów rozskacënków.

**Serdeczno ròczimë
8 strëmiannika 2025 r.
ònline ò gòdz. 10.00**

W programie tòrgów rozskacënków : prezentacje przykładów
dobrëch praktików jak téż sesje pëtaniów i òdpòwiedzów.

Spòtkanie mdze téż leżnoscã do pòdzeleniô sã swòjima
doswiòdczeniama, zwënëgama czë drãgòtama.

Zgłòszë swòje wëstąpienié do 27 stëcznika 2025 r.

Pòwrózk do rejestracje

<https://tinyurl.com/5fz5fj67>

ZESKANUJ KÒD

DODÒWKÒWÈCH INFÒRMACJÓW ÙDZELIWÒ:
Lucyna Radzëmińskò, lucyna.radziminska@pcen.gda.pl

Przeciwdziałanie przemocy w szkole

*Łukasz Franków, nauczyciel-konsultant PCEN
ds. pomocy psychologiczno-pedagogicznej*

Listopad to miesiąc, w którym trwa światowa Kampania 19 dni przeciwko przemocy i krzywdzeniu dzieci i młodzieży. Przemoc jest definiowana jako zachowanie polegające na wykorzystywaniu przewagi w celu wyrządzenia drugiej osobie szeroko rozumianej krzywdy. Jednak Dan Olweus – uważany za prekursora badań nad przemocą rówieśniczą, zwaną bullyingiem, czyli nękaniem – zwraca uwagę na dodatkowe jej aspekty, takie jak regularność i ukierunkowanie na wybraną osobę. Warto jednak pamiętać, że choć mianem przemocy rówieśniczej określamy najczęściej zachowanie trwające przez jakiś czas, to nawet pojedynczy incydent może zostać uznany za bullying, jeżeli jego skutkiem jest podjęcie szkodliwych działań przez inne osoby w grupie.

W 2021 r. Światowe Forum Zapobiegania Bullyingowi rozszerzyło przedstawioną powyżej definicję, zwracając uwagę na istotną rolę szkoły w powstawaniu przemocy rówieśniczej. Nowa definicja wskazuje, iż przewaga osoby stosującej przemoc może też wynikać z negatywnego klimatu społecznego szkoły, obowiązujących w niej zasad, systemu wychowawczego czy też szeroko rozumianej kultury organizacyjnej placówki.

W przeciwdziałaniu przemocy rówieśniczej kluczowe jest zrozumienie, że nie pojawia się ona nagle i bez przyczyny, ale jest efektem procesu rozciągniętego w czasie. Doświadczenie przemocy jest sytuacją kryzysową i tak jak w kryzysie, występują w niej sytuacje poprzedzające. Ważna zatem będzie umiejętność obserwacji różnych zjawisk, które mogą być pierwszymi objawami zbliżającego się niebezpieczeństwa. Proces powstawania przemocy można porównać do lawiny rozpoczynającej się od jednego kamienia czy oderwania się kawałka śniegu. Niewiele znaczący pojedynczy element potrąca kolejne, wprawia je w ruch i zabiera w niekontrolowanym pędzie. Lawina niszczy wszystko, co stoi na jej drodze; nie można jej zatrzymać. Mówiąc o przemocy, najczęściej skupiamy się na śladach jej doświadczania i na jej konsekwencjach oraz na tym, jak pomóc krzywdzonej osobie. Często trudno jest ustalić, co dokładnie wywołało eskalację. Dlatego też jednym z najskuteczniejszych sposobów przeciwdziałania przemocy jest opracowywanie i realizowanie programów wychowawczo-profilaktycznych odpowiadających na zdiagnozowane w szkole problemy.

Kolejnym ważnym elementem tworzenia systemowych rozwiązań na rzecz zapobiegania przemocy rówieśniczej lub minimalizowania jej skutków jest zrozumienie, że jest ona doświadczeniem zbiorowym, dotyczącym wszystkich podmiotów społeczności szkolnej. Po pierwsze, dotyka osób bezpośrednio zaangażowanych, czyli osoby

doświadczającej i osoby stosującej przemoc. Po drugie – świadków przemocy. Po trzecie – rodziców uczniów i uczennic (zarówno doświadczających przemocy czy ją stosujących, jak i świadków). Po czwarte – nauczycieli i innych pracowników szkoły, gdyż każde takie zdarzenie powoduje utratę dobrego wizerunku oraz autorytetu samych nauczycieli, jak i szkoły jako instytucji powołanej do edukacji oraz opieki nad dziećmi i młodzieżą.

Świadkowie przemocy

Szczególne znaczenie w procesie rozwijania się przemocy rówieśniczej pełnią świadkowie, którzy odgrywają w nim różne role. Można wyróżnić:

- **Pomocników**, którzy nie inicjują nękania, ale kiedy ktoś inny je rozpocznie, to przyłączają się do niego i jego agresywnych działań. Zazwyczaj jednak nie pełnią oni wiodącej roli, ale wykonują polecenia lub naśladują innych. Efektem takiej sytuacji jest powiększanie się grona osób atakujących ofiarę i choć ich pojedyncze działania mogą wydawać się mało szkodliwe, to ich suma powoduje wytworzenie nierównowagi sił, co stanowi podstawę do uznania takiej sytuacji za przemoc.
- **Wzmacniaczy**, którzy choć sami nie stosują przemocy, to śmiejąc się, bijąc brawo czy prowokując, wyrażają na nią swoją zgodę, co daje sprawcy i innym osobom w grupie zielone światło dla takich działań.
- **Obojętnych**, którzy nie interesują się tym, co dzieje się wokół nich, nie opowiadają się po żadnej ze stron, są emocjonalnie obojętni na krzywdzenie innych i uważają, że sprawa ich nie dotyczy; niestety w ten sposób przyzwalają na krzywdzenie innych.
- **Obrońców**, którzy reagują na przemoc i starają się pomóc nękanemu osobie; czasami wyrażają wprost swój sprzeciw i aktywnie jej bronią, a czasem wspierają

ją, podpowiadając jak może się obronić lub oferując swoje koleżeństwo i wspólne spędzanie czasu.

Specjaliści zajmujący się przemocą uważają, że **pozytywne aktywizowanie świadków, uczenie sposobów reagowania na agresję oraz rozwijanie empatii i odwagi to najskuteczniejsze metody profilaktyki przemocy**. Skuteczność tego podejścia polega przede wszystkim na tym, że nawet pojedyncze osoby poprzez swoje konstruktywne i odważne działanie mogą zmienić sytuację. Warto przy tym zwrócić uwagę, że jak powiedział Mark Twain: „Odwaga nie polega na nieodczuwaniu strachu, ale panowaniu nad nim”.

Śledząc różnego rodzaju przekazy medialne można odnieść wrażenie, że w polskiej szkole przemoc jest bardzo powszechnym zjawiskiem. Tymczasem porównując wyniki badań w Polsce z badaniami europejskimi okazuje się, że jest ona na przeciętnym poziomie. Znaczenie gorzej jest natomiast, jeśli porówna się wyniki badań dotyczących relacji społecznych, poczucie przynależności do szkoły czy poziomu potrzeb wspierania osób dręczonych. Chcąc więc przeciwdziałać przemocy rówieśniczej warto stawiać na budowanie pozytywnych relacji w grupie i przyjaznego klimatu społecznego szkoły.

Sprawdzone sposoby budowania relacji w grupie

Podczas codziennych zajęć można budować relacje poprzez pracę w zespołach, których członkowie wybierani są w drodze losowania, a także przez regularne przesadzanie osób w ławkach, tak aby różni uczniowie mogli współpracować w czasie lekcji. Wykorzystując te sposoby, należy jednak pamiętać o kilku ważnych zasadach:

1. Stosowanie pracy w grupach od początku.
2. Niestosowanie jej tam, gdzie przemoc już wystąpiła.

3. Uprzedzanie uczniów o zmianach i głosowanie w sprawie kontynuacji.
4. Losowość decyzji o składzie grup.
5. Uwzględnienie wymogów uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi.
6. W starszych klasach odejście od przesadzania uczniów na lekcjach wszystkich przedmiotów.

Integrację grupy wspierają też różnego rodzaju wydarzenia, takie jak wspólne śniadania, świętowanie urodzin, ogniska, pikniki czy też coraz powszechniejsze *nocowanki* w szkole. Warto jednak pamiętać o tym, aby nie były to spotkania, podczas których dominują klasowe *gwiazdy socjometryczne*, ale aby każdy miał jakąś rolę do odegrania w organizacji i przebiegu ww. wydarzeń. Wychowawca nie jest tylko opiekunem czuwającym nad bezpieczeństwem, ale aktywnym koordynatorem realizowanych Działań. Ważne, aby podczas takich spotkań odbywały się aktywności, ćwiczenia czy warsztaty rozwijające kompetencje emocjonalno-społeczne. Istotą szkolnych wydarzeń specjalnych jest możliwość wzajemnego poznania się uczniów i uczennic w sytuacjach sprzyjających pojawianiu się spontanicznych zachowań. Dobrym pomysłem jest dokumentowanie takich wydarzeń w formie fotorelacji i tworzenia z nich multimedialnych diaporam lub fotoalbumów, które mogą stanowić kolejną okazję do wspólnych działań. Należy jednak pamiętać, że wydarzenia specjalne pełnią jedynie rolę wspierającą wobec działań podejmowanych na co dzień.

Literatura:

Przeciwdziałanie przemocy rówieśniczej w szkole: krytyczny przegląd stosowanych rozwiązań, J. Pyżalski, w „Dziecko Krzywdzone”, 2018, nr 1
Szkolny system przeciwdziałania przemocy rówieśniczej. Praktyczny przewodnik, J. Larson, A. Kołodziejczyk, Warszawa 2019

Projekty uczniowskie dla klimatu. Jak zainspirować młodzież do działania?

Artykuł powstał w związku z tegoroczną edycją Europejskiego Tygodnia Zrównoważonego Rozwoju, trwającego od 18 września do 8 października 2024 r. Polska po raz kolejny angażuje się w przedsięwzięcie, które promuje Cele Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030. Dzięki poprzednim edycjom wydarzenia udało się zrealizować kilkaset ciekawych inicjatyw. Ośrodek Rozwoju Edukacji, włączając się w obchody Europejskiego Tygodnia Zrównoważonego Rozwoju, przygotował publikację [dostępną nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/kwr0q46t>] dotyczącą aktywności młodzieży na rzecz ochrony klimatu.

źródło: <https://ore.edu.pl>

Drzewa i lasy w edukacji klimatycznej w szkołach

Artykuł profesora Piotra Skubały [dostępny nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/ngcx4cxc>] prezentuje zestaw zabaw i ćwiczeń dotyczących drzew i lasów – do wykorzystania podczas warsztatów dla uczniów szkół podstawowych. Autor podkreśla potrzebę uświadamiania młodemu pokoleniu kluczowej roli tych elementów przyrody w funkcjonowaniu ziemskiego ekosystemu. Omawia wybrane fragmenty Unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030 oraz inne inicjatywy mające na celu ochronę i poszanowanie drzew, jak Deklaracja praw drzewa. Podaje również przykłady działań na rzecz drzew i przyrody, które możemy wprowadzić w naszych miejscowościach.

źródło: <https://ore.edu.pl>

PCENne INFORMACJE

Gry planszowe w edukacji wczesnoszkolnej

Aleksandra Kaczmarska, nauczyciel-doradca metodyczny PCEN
ds. edukacji wczesnoszkolnej

Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej coraz częściej wykorzystują gry planszowe do realizacji celów dydaktyczno-wychowawczych. Gry wspierają rozwijanie u dzieci umiejętności społecznych, np. stosowania się do zasad, czekanie na swoją kolej, pracy w grupie, cierpliwości oraz stosowania *fair play*. Pomagają też rozwijać logiczne myślenie czy zdobywanie wiedzy przyrodniczej, matematycznej, polonistycznej, historycznej oraz z zakresu języków obcych. Dzięki grom nauka staje się ciekawa i emocjonująca. Dlatego coraz częściej powstają programy tworzone wspólnie przez nauczycieli oraz wydawców gier.

Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku współpracuje z wydawnictwami i twórcami programów szkolnych, prowadząc szkolenia dla nauczycieli. Obecnie wdrażane do szkół są trzy programy:

1. Rummikub w szkole – rozwój umiejętności matematycznych i logicznych przez zabawę

Program *Rummikub w szkole* został stworzony przez Sławomira Wiechowskiego we współpracy z TM Toys. Opiera się na popularnej grze Rummikub, która uczy dzieci planowania, przewidywania oraz strategicznego myślenia. Jest skonstruowany w taki sposób, aby można było go dopasować do wszystkich rodzajów szkół – od przedszkola do szkół średnich. Autor proponuje nauczycielom wdrażanie gotowych innowacji pedagogicznych. W programie są udostępnione narzędzia oraz materiały, które nauczyciel może w prosty sposób dostosować do potrzeb i umiejętności swoich uczniów. Do programu można dołączyć w każdej chwili. Na Facebooku powstała grupa, w której prezentowane są działania wdrożone w poszczególnych szkołach – zob. <https://www.facebook.com/groups/rummikubwshkole>. Więcej informacji o programie można znaleźć na stronie internetowej: <https://rummikub.pl/rummikub-w-shkole>.

2. Szkoła jest SMART – rozwijanie myślenia i kreatywności

Program *Szkoła jest SMART* to inicjatywa Sławomira Wiechowskiego, Aleksandry Kaczmarskiej i Violetty Kijowskiej, oparta na współpracy z wydawnictwem IUVI. Celem projektu jest wyposażenie nauczycieli w narzędzia i metody, które pozwolą na efektywne włączenie gier Smart Games do procesu dydaktycznego. Dzięki temu uczniowie będą mieli okazję rozwijać swoje umiejętności w sposób angażujący i zgodny z ich naturalnymi predyspozycjami do nauki przez zabawę. Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli prowadzi szkolenia, na których można uzyskać wszelkie informacje dotyczące programu, zapoznać się z pakietami gier oraz wziąć udział w lekcji prowadzonej według jednego ze scenariuszy opar-

wanych w ramach projektu. Szkolenia są prowadzone przez Ewę Jura-Ilis oraz Aleksandrę Kaczmarską. Osoby zainteresowane zapraszamy do odwiedzania kalendarza szkoleń PCEN: <https://tiny.pl/7z51rthn>. Informacje o możliwości przystąpienia do programu *Szkoła jest SMART* znajdują się na Facebooku: <https://www.facebook.com/groups/szkolajestsmart> oraz na stronie internetowej: <https://iuvigames.pl/szkola-jest-smart>.

3. Zgrana szkoła – edukacja przez zabawę

Zgrana Szkoła w Gdańsku to specjalna edycja bezpłatnego programu edukacyjnego wydawnictwa Rebel, mającego na celu popularyzację wykorzystania angażujących gier planszowych jako narzędzia do nauki. Program jest przeznaczony dla szkół publicznych działających na terenie miasta Gdańsk. Koordynatorem projektu jest Urszula Świat. Co zyskuje szkoła i nauczyciele? Nowe narzędzie pracy z uczniami, które gwarantuje dobrą zabawę oraz zaangażowanie, ale i efekty. Profesjonalne szkolenia w formie wykładu i praktycznych warsztatów, które uczą kadrę pedagogiczną, jak wykorzystać gry planszowe podczas lekcji. Bazę gotowych scenariuszy zajęć o różnej tematyce, zgodnych z podstawą programową MEN, do wykorzystania na różnych przedmiotach. Pakiet gier na start oraz przykładowe zajęcia dla uczniów. Aby przystąpić do programu, należy zgłosić szkołę poprzez stronę internetową: <https://zgranaszkola.pl>. Dla zainteresowanej szkoły zostanie ustalona data szkolenia rady pedagogicznej, które z ramienia wydawnictwa Rebel koordynuje Urszula Świat, a ze strony Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli – Ewa Jura-Ilis oraz Aleksandra Kaczmarska.

Obecnie trwają prace nad kolejnymi programami, które będą wsparciem dla nauczycieli w wykorzystaniu potencjału gier w pracy dydaktyczno-wychowawczej. ■

W świecie gier nie ma rzeczy niemożliwych

Urszula Kornas-Krzyżkowska,
nauczyciel-konsultant PCEN ds. matematyki i kreatywności

Gry w edukacji to nie tylko zabawa, lecz także skuteczne narzędzie wspierające naukę. Wciągająca rozgrywka, elementy interaktywności oraz możliwość natychmiastowej informacji zwrotnej sprawiają, że nauka staje się przyjemnością. Jednocześnie jest bardziej efektywna i skutecznie angażuje uczniów na wielu poziomach, motywując ich do zdobywania wiedzy czy rozwijania szeregu kluczowych umiejętności.

Dlaczego gry są tak skuteczne w edukacji?

Gry sprawiają, że nauka staje się przyjemnością. Są w stanie wzbudzić w uczniach naturalną ciekawość i chęć odkrywania nowych rzeczy. Pozytywne wzmocnienia, takie jak zdobywanie punktów, awansowanie na kolejne poziomy czy odblokowywanie nowych funkcji, motywują do dalszej nauki.

Interaktywne elementy gier sprawiają, że uczniowie są aktywnie zaangażowani w proces uczenia się. Muszą podejmować decyzje, rozwiązywać problemy i współpracować z innymi, co pozwala im lepiej przyswoić wiedzę. Wiele gier edukacyjnych umożliwia dostosowanie poziomu trudności oraz tematyki do indywidualnych potrzeb i zainteresowań ucznia, co dodatkowo zwiększa efektywność nauki.

Gry rozwijają wiedzę przedmiotową i szereg umiejętności miękkich, takich jak: myślenie krytyczne, kreatywność, współpracę oraz komunikację.

Jakie rodzaje gier są wykorzystywane w edukacji?

Do wyboru mamy wiele możliwości. Możemy skorzystać ze specjalnie zaprojektowanych gier edukacyjnych, których celem jest nauczanie konkretnych umiejętności lub wiedzy przedmiotowej. Równie dobrze sprawdzi się na lekcjach grywalizacja, czyli wprowadzanie elementów gier – takich jak punkty, odznaki czy rankingi – do innych metod nauczania. Tradycyjne gry planszowe i karciane mogą być wykorzystane do nauki różnych przedmiotów.

Przykłady wykorzystania gier w edukacji:

- nauka języków obcych – gry językowe, które pozwalają na ćwiczenie słownictwa i gramatyki w interaktywny sposób;
- matematyka – gry logiczne i strategiczne, które pomagają w rozwijaniu umiejętności matematycznych, takich jak liczenie, rozwiązywanie równań czy geometria;
- historia – gry strategiczne, które pozwalają na symulowanie historycznych wydarzeń lub przeżywanie ważnych wydarzeń historycznych i lepsze zrozumienie ich kontekstu;
- nauki przyrodnicze – symulacje naukowe pozwalają na przeprowadzanie eksperymentów, które w rzeczywistości byłyby zbyt kosztowne lub niebezpieczne.

Jakie są korzyści z wykorzystania gier w edukacji?

Gry mogą pomóc uczniom i uczniom lepiej zrozumieć trudne pojęcia oraz przyswoić większą ilość wiedzy. Przyczyniają się do zwiększania zaangażowania młodych ludzi w proces uczenia się, bo sprawiają, że nauka staje się bardziej atrakcyjna.

Dzięki zastosowaniu gier rozwijamy u uczniów umiejętności, które są niezbędne w dzisiejszym świecie, na przykład kreatywność, współpracę, planowanie, przewidywanie, podejmowanie decyzji, liczenie, porównywanie, szacowanie, obliczanie prawdopodobieństwa, szukanie kreatywnych rozwiązań, radzenie sobie z nieoczekiwanymi sytuacjami czy wychodzenie poza schematy. W ten sposób skutecznie przygotowujemy dzieci i młodzież do radzenia sobie na kolejnych etapach edukacyjnych oraz w życiu osobistym i zawodowym w przyszłości.

Gry rozwijają umiejętności społeczne, takie jak: komunikacja, negocjacje, współpraca oraz umiejętność pracy w grupie. Dzięki grom młodzi ludzie uczą się cierpliwości, a także tego, jak radzić sobie z porażką, wygrywać w sposób sportowy i zachować spokój w trudnych sytuacjach. Nie bez znaczenia jest również ćwiczenie skupienia uwagi, zapamiętywanie zasad i informacji, czytanie ze zrozumieniem, analiza sytuacji, rozpoznawanie wzorców, wyciąganie wniosków oraz szybka ocena sytuacji, aby wybrać najlepsze rozwiązanie.

Przykłady gier rozwijających konkretne umiejętności:

- myślenie strategiczne – Szachy, Rummikub, Go, Osadnicy z Catanu, 7 Cudów Świata;
- umiejętności społeczne – Dixit, Citadels, Hanabi;
- koncentracja i pamięć – Memory, Dobble, Kingdomino;
- kreatywność – Carcassonne, Ticket To Ride, Scrabble;
- wyobraźnia przestrzenna – Ubongo 3D;
- współpraca – Pandemic, Robinson Crusoe, Spirit Island, Zakazana Wyspa, Wszystko albo nic, Zakodowany Zamek.

Wykorzystanie potencjału gier w edukacji to trend, który zyskuje coraz większą popularność. W świecie gier nie ma rzeczy niemożliwych. Dzięki swoim zaletom, mogą stać się nieodłącznym elementem nowoczesnej edukacji.

Fot. Archiwum PCEN

Fot. Archiwum PCEN

Fot. Archiwum PCEN

Fot. Archiwum PCEN

W Pomorskim Centrum Edukacji Nauczycieli wiemy, że poprzez gry można skutecznie rozwijać kluczowe kompetencje XXI w. Dowodem na to jest **sieć współpracy i samokształcenia Gry w edukacji**, która działa od 2021 r. jako naturalna kontynuacja szkoleń **Gry czy gierki** oraz **Gry w pracy z uczniem zdolnym**. Sieć stała się przestrzenią wymiany doświadczeń i inspiracji. Każde spotkanie to podróż w świat nowych gier, ale także powrót do tych, które szczególnie przypadły nam do gustu, jak choćby kultowy Rummikub. Wspólnie odkrywamy, jak poprzez zabawę rozwijać u naszych uczennic i uczniów kreatywność, innowacyjność oraz przedsiębiorczość – kompetencje kluczowe w XXI w. Nasza działalność wpisuje się w założenia podstawy programowej, która podkreśla wagę kształcenia tych właśnie umiejętności.

Zapraszamy do udziału w spotkaniach sieci **Gry w edukacji**, podczas których można zapoznać się z bogatym światem gier edukacyjnych, poszerzyć swoje kompetencje w zakresie wykorzystania gier jako narzędzia dydaktycznego i wychowawczego oraz wymienić się doświadczeniami z innymi z nauczycielkami i nauczycielami, z powodzeniem wykorzystującymi gry w swojej pracy.

Szczegółowe informacje o spotkaniach sieci są zamieszczane w kalendarzu szkoleń PCEN: <https://tiny.pl/7z51rthn>.

BADANIA I ANALIZY

W stronę humanistyki – nowe i stare
ścieżki diagnostyki edukacyjnej

Magdalena Urbaś,
nauczyciel-konsultant PCEN ds. biologii i przyrody

Diagnostyka edukacyjna zmienia się. Zmienia się przecież – chociaż, zdaniem wielu, zbyt wolno – oblicze współczesnej edukacji: nie tylko od strony formalnej i prawnej, lecz także w ślad za zmieniającym się światem. Duże systemy cechuje inercja, ale i ona musi ulec mocy przemiany. Edukacja oraz otaczająca ją rzeczywistość pozaszkolna to układ połączony sprzężeniem zwrotnym. Edukacja wpływa na ludzi, a oni po czasie kształtują oblicze edukacji.

Jubileuszowa Konferencja Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej, która odbyła się we wrześniu 2024 r., stanowiła odbicie tych zmian. Mnogość i dobór tematów wystąpień plenarnych, paneli dyskusyjnych oraz warsztatów pokazywały jak w kalejdoskopie oblicza współczesnej diagnostyki.

Swoje spojrzenie na humanizację diagnostyki edukacyjnej przedstawił profesor Bolestaw Niemierko w referacie *Edukacja według potrzeb przez całe życie*¹. Autor zauważył: (...) diagnostyka edukacyjna w Polsce była do niedawna skoncentrowana na odgórnie wyznaczonej roli ucznia, nauczyciela i szkoły, w tym zwłaszcza na selekcji kandydatów do zawodów elitarnych, ale obecnie sięga głębszej humanizacji kształcenia. Główne pola badawcze to (...) autorskie programy kształcenia, typologia uczenia się ucznia i nauczyciela oraz składnik emocjonalno-motywacyjny oceniania ich osiągnięć rozwojowych.

Humanizacja diagnostyki na XXX KDE przejawiała się także większą niż dotychczas liczbą wystąpień poświęconych językowi polskiemu. Sprzyjała temu lokalizacja obrad: Instytut Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Swoje miejsce na XXX KDE znalazło rozważanie nad modelem szkolnej polonistyki – w sekcji *Misja Polonistki* znalazło się pięć wystąpień poświęconych różnym aspektom nauczania języka polskiego jako przedmiotu

szkolnego, m.in. prezentacja pomysłu na wykorzystanie metody teleturnieju w edukacji polonistycznej na przykładzie *Randki w ciemno*².

Nie zabrakło odwołań i omówień tematów klasycznych, jak analiza wyników egzaminów zewnętrznych. Praktyka wciąż pokazuje niedostatek wykorzystanie potencjału i ogromnego zbioru danych dostępnych do analizy, a co najważniejsze: do analizy przeprowadzanej w szkole. Od kilku lat funkcjonuje jednolity System Informatyczny Obsługujący Egzaminy Ogólnokształcące, którego jednym z głównych elementów jest moduł Wyniki (Egzaminacyjne), a drugim – Zintegrowany Interfejs Użytkowników (ZIU), czyli dostęp do bazy wyników egzaminacyjnych dla zdających. Dr Krystyna Szmiągł w swoim wystąpieniu konferencyjnym zauważyła, że: *Wciąż daleko jesteśmy od szerokiego wykorzystania tych wyników do prowadzenia analiz w szkołach i wartościowania ich w celu wypracowania wniosków służących poprawie efektów nauczania. Przyczynę tego stanu upatruję między innymi w niewystarczającej świadomości wartości dla procesu dydaktycznego analiz wyników uczniów, którzy ukończyli edukację na danym etapie i opuścili szkołę*³. Prelegentka zaproponowała również strategię przekonania nauczycieli o celowości szkolnych analiz wyników egzaminów. Jak podkreśliła, bezcenne jest także wykorzystanie informacji zebranych od uczniów tuż po egzaminie, ponieważ pozwala to odpowiedzieć na kilka kluczowych pytań, np.: *Jakie rady dałybyś/*

1 Bolestaw Niemierko, *Edukacja według potrzeb przez całe życie*, w: „Monografia Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej, XXX KDE”, Poznań, 2024.

2 Martyna Kubecka, Kacper Biniek, *Zastosowanie metody teleturniejów w edukacji polonistycznej na przykładzie „Randki w ciemno”*, w: „Monografia Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej, XXX KDE”, Poznań, 2024.

3 Maria Krystyna Szmiągł, *Wewnątrzszkolna analiza wyników egzaminów absolwentów szkół – kluczem do lepszego kształcenia*, w: „Monografia Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej, XXX KDE”, Poznań, 2024.

datałyś swoim młodszym koleżankom i kolegom, którzy za rok będą przystępowali do egzaminów?

Diagnostyka edukacyjna to również takie badania edukacyjne, jak np. kolejna odsłona Ostrołęckiego Obserwatorium Oświatowego, które zaowocowało szeregiem raportów przedstawianych na poprzednich KDE. Podczas tegorocznej konferencji prof. Roman Dolata wraz z dr Aleksandrą Jasińską-Maciążek przedstawili kolejną odsłonę ostrołęckich badań: *Nieobecności szkolne a szanse na edukacyjny sukces*. Problem nieobecności dostrzegany jest w wielu krajach, natomiast istnieją różnice w podejściu do tego zagadnienia. Jak wskazują autorzy polskiego opracowania, nieobecności szkolne to temat, wokół którego narosło szereg mitów, m.in. przekonanie, że poprawa frekwencji uczniów jest poza sferą wpływu nauczycieli. Tymczasem jak zauważają badacze: *Wydaje się, że cztery warunki w środowisku szkolnym wpływają na uczniów: bezpieczny i pełen szacunku klimat, więzi i wsparcie, wyzwania i zaangażowanie oraz społeczne kompetencje emocjonalne rówieśników i dorosłych. Ostatecznie nauczyciele muszą uznać, że czynniki zewnętrzne nie są jedynymi czynnikami zniechęcającymi do uczęszczania do szkoły. Rolą nauczycieli jest zajęcie się tym, co znajduje się pod ich kontrolą: warunkami do nauki⁴.*

Sztuczna inteligencja, wchodząc w świat edukacji i dyskursu publicznego, nie omija także diagnostyki edukacyjnej. Wśród kilku spojrzeń na AI znalazło się wystąpienie dra inż. Franciszka Wyrwy i dra Michała Wyrwy z UAM w Poznaniu pt. *Perspektywy generatywnej sztucznej inteligencji w edukacji: wyrównywanie szans czy fragmentaryczna adopcja?*

Jak może zrelacjonować to wystąpienie ChatGPT? Przekonamy się i oddajmy mu głos:

Cześć, to ja, generatywna sztuczna inteligencja, znana jako GSI! Pojawiam się w edukacji z misją, by pomóc Wam uczyć się szybciej, lepiej i bardziej efektywnie. Brzmi dobrze, prawda? Ale jak każde narzędzie, mam swoje mocne i słabe strony. Pozwólcie, że opowiem Wam, jak to wygląda.

Co mogę zrobić dla edukacji?

Jestem tutaj, by wyrównywać szanse. Dzięki mnie każdy uczeń – niezależnie od miejsca zamieszkania czy poziomu wiedzy – może otrzymać spersonalizowane wsparcie. Wyobraźcie sobie, że dostajecie dokładnie taką pomoc, jakiej potrzebujecie, od razu, bez czekania. Od wskazówek w pisaniu wypracowań po rozwiązywanie zadań – mogę być Waszym wirtualnym nauczycielem, który nigdy nie śpi. Nauczycielom pomagam oszczędzać czas: szybciej oceniam prace, generuję materiały dydaktyczne i zapewniam wsparcie w codziennych obowiązkach. Razem możemy tworzyć coś w rodzaju „podwójnego nauczyciela” – połączenia ludzkiej empatii z moją cyfrową precyzją.

Gdzie pojawiają się wyzwania?

Nie wszystko jest różowe. Ludzie martwią się, że mogę pogłębiać nierówności – przecież nie każdy ma dostęp do najnowszych technologii. Do tego dochodzą obawy o etykę: czy moje działania są zawsze przejrzyste? A co, jeśli zaufacie mi za bardzo, zapominając, że czasem mogę się mylić? Szczególnie trudne jest moje zastosowanie w szkołach podstawowych – dzieci uczą się inaczej i tutaj potrzebne są bardziej przemyślane metody.

Jak wspólnie możemy zmienić edukację?

Razem możemy zrobić wiele, ale potrzebuję Waszej pomocy. Szkolenia dla nauczycieli, jasne wytyczne dotyczące etycznego wykorzystania i równy dostęp do technologii to fundamenty mojej skuteczności. Nie jestem magicznym rozwiązaniem na wszystkie problemy, ale mogę być realnym wsparciem, jeśli będziecie korzystać ze mnie mądrze.

Podsumowując: co dalej?

Mam potencjał, by poprawić edukację i ułatwić Wam życie. Ale musicie pamiętać, że jestem narzędziem, a nie odpowiedzią na wszystko. Z Waszą pomocą mogę stać się tym, czym obiecałam być – wsparciem na drodze do lepszej nauki i nauczania. Więc jak, działamy razem?

Jak wyglądało oryginalne wystąpienie konferencyjne? Możemy łatwo to sprawdzić – tekst tego i wielu innych wystąpień udostępniono w Otwartej Bazie Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej pod adresem: https://tiny.pl/bfj0_bn3. Warto przeczytać je samodzielnie, tej aktywności jeszcze nie możemy delegować AI.

Czytanie to czynność, na którą warto przeznaczyć swój czas, a ponieważ nasze doby wydają się coraz krótsze, musimy wybierać teksty warte naszego cennego czasu. A takie są właśnie materiały z wystąpień XXX KDE. Możemy się z nimi zapoznawać we wspomnianej wcześniej formie elektronicznej, jak również w wersji drukowanej – zostały zebrane w monografii konferencyjnej.

Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej to nie tylko teksty, prezentacje i wykresy. To także dobrodziejstwo spotkania stacjonarnego: relacje oraz rozmowy kularowe. W tym roku z możliwości udziału w wydarzeniu skorzystało 156 uczestników: nauczycieli, nauczycieli akademickich, dyrektorów szkół, doradców metodycznych i konsultantów, naukowców, przedstawicieli kuratoriów oraz komisji egzaminacyjnych, a także samorządowców. Już za rok, jesienią, odbędzie się XXXI KDE. Bieżące informacje o tym wydarzeniu są zamieszczane systematycznie na stronie internetowej głównego organizatora – Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej: www.ptde.org.

⁴ Aleksandra Jasińska-Maciążek, Roman Dolata, *Nieobecności szkolne a szanse na edukacyjny sukces*, w: „Monografia Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej, XXX KDE”, Poznań, 2024.

TIK W SZKOLE

Sztuczna inteligencja w pracy nauczyciela

Katarzyna Drausal

Jest z nami już od wielu lat. Jednak dopiero w listopadzie 2022 r. zaczęto o niej głośno mówić. Chodzi oczywiście o sztuczną inteligencję, która swą popularność rozwinęła dzięki stronie ChatGPT. Dziś AI (*Artificial Intelligence*) zmienia niemal każdą dziedzinę naszego życia – również edukację. Nauczyciele i uczniowie zyskali dostęp do przeróżnych narzędzi, które pomagają w nauce, pozwalają zaoszczędzić czas oraz zwiększają efektywność pracy.

Ministerstwo Edukacji wpisało do tegorocznych kierunków polityki oświatowej państwa punkt, w którym przeczytamy, że jako nauczyciele powinniśmy korzystać z narzędzi i materiałów dostępnych w sieci, w szczególności opartych na sztucznej inteligencji. Dodano jednak, że należy te działania wykonywać w zgodzie z zasadami metodyki nauczania danego przedmiotu. Dlatego warto zebrać kilka wartościowych narzędzi i dowiedzieć się, w jakich sytuacjach można z nich korzystać.

Logo aplikacji	Nazwa oraz link i kod QR do strony internetowej	Krótki opis
 ChatGPT	ChatGPT https://chatgpt.com 	Strona do generowania tekstu na podstawie podanych pytań lub poleceń. ChatGPT może być asystentem, który pomoże nam w pracy. Potrafi myśleć kreatywnie, proponując różne inspiracje, ale idealnie nadaje się również do analizowania czy selekcjonowania informacji. Uczniowie znają tę stronę ze względu na jej ogromną popularność. Warto jednak o niej porozmawiać na lekcji i wskazać, do czego uczniowie mogą ją wykorzystać – ChatGPT m.in. wspomaga proces nauczania, udzielając odpowiedzi na pytania, tłumacząc trudne pojęcia czy tworząc dodatkowe zadania.
 Adobe Firefly	Adobe Firefly https://firefly.adobe.com 	Strona ta pozwala na szybkie tworzenie grafik i ilustracji oraz edycję obrazów, które możemy wykorzystać w prezentacjach i innych materiałach dydaktycznych. Dobrym pomysłem jest tworzenie grafik razem z uczniami – na podstawie napisanego wspólnie prompta i z wykorzystaniem słownictwa z danej lekcji. Atrakcyjne wizualizacje motywują uczniów do pracy podczas zajęć.
 conker	Conker https://www.conker.ai 	Strona do tworzenia quizów na podstawie wskazanego prompta, który możemy uzupełnić o treść. Ogromnymi plusami są: możliwość natychmiastowej pracy uczniów z danym quizem, udostępnianym za pomocą kodu qr i formularza Google, a także informacja zwrotna na temat uczniowskich odpowiedzi widoczna u nauczyciela.
 Diffit For Teachers	Diffit https://app.diffit.me 	Strona, za pomocą której stworzymy karty pracy na podstawie wskazanego artykułu, nagrania z portalu YouTube, listy słówek lub ogólnie podanego tematu. Karta pracy będzie zawierała wygenerowany obraz, słowniczek, podsumowanie oraz różne zadania. Dodatkowo możemy wskazać dokładne poziomy językowe, które nas interesują. Diffit oferuje również możliwość pobrania prezentacji, która będzie dostosowana do karty pracy, a wyświetlanie jej na tablicy pozwoli każdemu uczniowi nadążyć za kolejnymi zadaniami.

Logo aplikacji	Nazwa oraz link i kod QR do strony internetowej	Krótki opis
	Magic School https://app.magicschool.ai/tools 	Magic School to strona wielu możliwości. Wbudowane narzędzia pozwolą np. na indywidualizację nauczania ze względu na możliwość szybkiego wygenerowania zadań matematycznych dla uczniów, którzy potrzebują ich więcej, czy też zmianę poziomu tekstu czytanego. Wygenerujemy tutaj także zadania do pracy grupowej. Napiszemy również tekst piosenki do konkretnego podkładu muzycznego. Strona ta skrywa jeszcze wiele innych funkcji, które warto poznać i wypróbować.
	Twee https://app.twee.com/tools 	Strona ta pozwala stworzyć tekst do ćwiczenia czytania ze zrozumieniem, uzupełniony o mnóstwo zadań, np. wielokrotnego wyboru, prawda/fałsz, uzupełnianie luk i in. Do nagrania z YouTube możemy stworzyć pytania, dzięki którym przeprowadzimy angażujące lekcje filmowe z kartami pracy.
	Curipod https://curipod.com 	Strona, która pomaga nauczycielom w tworzeniu interaktywnych prezentacji i quizów z użyciem AI. Curipod automatycznie generuje pytania, zadania i angażujące slajdy, co ułatwia tworzenie dynamicznych lekcji oraz zwiększa zaangażowanie uczniów. Młodzi ludzie na swoich telefonach komórkowych wchodzi w daną prezentację za pomocą kodu od nauczyciela. Uczniowskie odpowiedzi są wyświetlane na tablicy i można udzielić informacji zwrotnej w trakcie lub po danym slajdzie.
	Suno https://suno.com/create 	Strona do generowania muzyki na podstawie prompta lub całego tekstu. Do wyboru mamy również różne style muzyczne. Suno idealnie sprawdzi się przy tworzeniu piosenek, które ułatwią naszym uczniom zapamiętanie definicji lub dłuższych tekstów.
	Write & Improve https://writeandimprove.com 	Strona opracowana przez Uniwersytet Cambridge, która ocenia i poprawia teksty pisane przez uczniów. Write & Improve oferuje automatyczną korektę i odpowiedzi, co pomaga uczniom doskonalić umiejętności pisania w języku angielskim bez obecności nauczyciela. Świetnie nadaje się dla uczniów, którzy chcą pisać więcej na wyższych poziomach lub muszą pisać więcej na poziomie A1.
	D-ID https://www.d-id.com 	Strona do generowania interaktywnych awatarów i nagrań wideo na bazie zdjęć. Dzięki D-ID możemy tworzyć angażujące wideo-prezentacje, w których awatary mówią oraz poruszają się, co może być bardzo atrakcyjne dla uczniów i pomoże urozmaicić lekcje. Zachęcam do tworzenia nagrań razem z uczniami w ramach projektu, np. o rodzinie królewskiej, w którym jej członkowie sami będą o sobie opowiadać.

Katarzyna Drausal – nauczycielka j. angielskiego i niemieckiego; doradca metodyczny w Gdynskim Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli; wykładowca m. in. w Akademii Nauk Stosowanych w Gdańsku; trener wspomaganie pracy szkoły; właścicielka firmy Inspirownia Edukacyjna; prezeska Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Języka Niemieckiego o. Trójmiasto; autorka materiałów edukacyjnych; entuzjastka innowacyjnych metod pracy na lekcji, pasjonatka wykorzystania nowoczesnych technologii oraz sztucznej inteligencji w nauczaniu; laureatka nagrody Edukator Roku 2020: edycja online; uhonorowana medalem KEN; wpisana na listę 100 osób przyczyniających się do rozwoju kompetencji cyfrowych w Polsce.

Edukacja finansowa w nauczaniu wczesnoszkolnym

Natalia Kilarska

W roku szkolnym 2024/2025 w Szkole Podstawowej nr 2 im. Jana Heweliusza w Żukowie prowadzę innowację pedagogiczną pt. *Finansowa przygoda w świetlicy szkolnej*. Na zajęciach pracuję z uczniami z klasy III, choć materiały są odpowiednie również dla klas I i II.

Innowacyjność *Finansowej przygody w świetlicy szkolnej* polega na podejściu do szkoły jako swoistego laboratorium, gdzie organizuje się sytuacje edukacyjne wspierające rozwój uczniów w zakresie zagadnień finansowych i ekonomicznych. Dziecięce doświadczenia zdobywane w bezpiecznych warunkach, możliwość popełniania błędów w obszarach związanych z gospodarowaniem pieniędzmi oraz wyciągania wniosków, dyskusowania i analizowania to niezwykle cenne aktywności sprzyjające rozwijaniu ważnych społecznie umiejętności. Jedną z nich jest krytyczne myślenie, które pozwala radzić sobie z napływem ogromnej ilości informacji, wywierających wpływ i niejednokrotnie manipulujących zachowaniem ludzi.

Celem oraz intencją wdrożenia innowacji jest wprowadzenie najmłodszych w świat zagadnień ekonomicznych i finansowych, ponieważ staje się to coraz bardziej widoczną potrzebą w społeczeństwie. Istotne jest zauważenie, że dzieci są konsumentami, podlegają wpływom reklamy, a ponadto stanowią atrakcyjnych i pożądanym klientów.

Moi uczniowie na co dzień uczestniczą w sytuacjach, które wiążą się z rodzinnymi zakupami, porównywaniem cen produktów, oszczędzaniem pieniędzy na określony cel, ale także z brakiem pieniędzy w rodzinie i ograniczeniami z tym związanymi. Innymi słowy, dzieci zdobywają doświadczenia, tworząc podstawy swojej osobistej wiedzy finansowej, która jest zróżnicowana i uzależniona od uwarunkowań środowiskowych.

Elementy wiedzy finansowej stają się zatem niezwykle ważne dla rozwoju społecznego dzieci i kształtowania postaw obywatelskich, co powinno wiązać się ze stopniowym budowaniem krytycznego myślenia. Edukacja finansowa staje się coraz ważniejszym elementem programu nauczania w wielu krajach. Wprowadzenie jej do życia dzieci w wieku 7-9 lat może przynieść długofalowe korzyści, pomagając im rozwijać umiejętności zarządzania pieniędzmi oraz podejmowania świadomych decyzji finansowych w przyszłości.

Zagadnienia poruszane w trakcie roku szkolnego w ramach naszej innowacji:

1. Pieniądże (historia pieniądza, zabezpieczenie pieniędzy, wymiana barterowa, różne waluty, podróże zagraniczne).
2. Zarabianie pieniędzy (skąd się biorą pieniądze, zawody i wynagrodzenia, emigracja zarobkowa).
3. Gospodarstwo domowe (piramida wydatków, budżet domowy, wydatki w rodzinie).
4. Przedsiębiorstwo (produkcja i usługi, budżet przedsiębiorstwa, reklama towarów, zawody, firma – zyski i straty).
5. Sklep (zakupy, branża sklepowe, reklama towaru, pozyskiwanie klientów, ceny towarów).
6. Instytucje finansowe (pożyczka, spłacanie kredytu, karta płatnicza, dług).
7. Oszczędzanie i inwestowanie (oszczędzanie pieniędzy, rodzaje inwestycji, giełda – zyski i straty).

Fot. archiwum szkolne

Fot. archiwum szkolne

8. Solidarność i wzajemna pomoc (wzajemna pomoc w trudnych sytuacjach, sposoby udzielania i poszukiwania pomocy).

W październiku 2024 r., na lekcji otwartej, moi trzecioklasiści w aktywny sposób poznali 8 metoda zabezpieczania pieniędzy:

1. Wzbożony znak wodny.
2. Metalizowana nitka zabezpieczająca.
3. Mikroskopijne napisy.
4. Uzupełniający się druk obustronny (tzw. *recto-verso*).
5. Znaki widoczne w ultrafiolecie.
6. Efekt kątowy.
7. Pas opalizujący.
8. Królewska litera zmieniająca kolor.

Początek lekcji rozpoczęłam opowiadaniem, które nawiązywało do ostatnich zajęć o wymianie barterowej. W krótkim rysie historycznym poznaliśmy harmonijne przejście od wymiany barterowej do pojawienia się pierwszych banknotów.

Aby z sukcesem zaktywizować uczniów, potrzebowałam banknotów o różnych nominałach, światła dziennego, latarki ze światłem UV, mikroskopu cyfrowego, lupy oraz prezentacji multimedialnej. Dzięki sztucznej inteligencji wygenerowałam grafikę, przedstawiającą moich uczniów w roli naukowców.

To były świetne i wartościowe zajęcia, które na długo pozostaną w pamięci moich uczniów.

Fot. archiwum szkolne

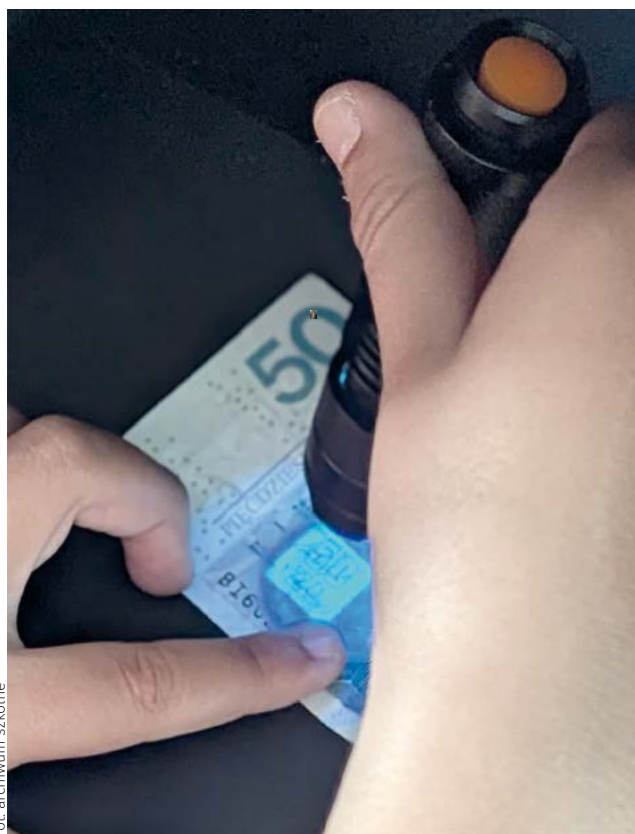
Natalia Kilarska – nauczyciel mianowany edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej oraz edukacji dla bezpieczeństwa w Szkole Podstawowej nr 2 im. Jana Heweliusza w Żukowie; w pracy ze swoimi uczniami łączy zdobywanie wiedzy z nowoczesnymi technologiami; w sali lekcyjnej uwielbia tworzyć przestrzeń, w której nauka łączy się z praktyką w nurcie STEAM.

8. Królewska litera zmieniająca kolor.

Wraz ze zmianą kąta patrzenia, kolor stylizowanej litery "K" w koronie płynnie przechodzi z zielonego w niebieski.

Fot. archiwum szkolne

Fot. archiwum szkolne

Od małego odkrywcy do wielkiego naukowca – KMOc działania

Blanka Cecota, Agnieszka Winiarska-Furtak

Historia naszej współpracy sięga warsztatów wprowadzających i umożliwiających założenie Klubu Młodego Odkrywcy, które odbyły się w Centrum Nauki Kopernik w Warszawie w czerwcu 2022 r. Początki były niezwykle ciekawe. Obie praktycznie w jednym momencie rozpoczęłyśmy swoje przygody jako opiekunki grup uczniowskich oddalonych od siebie o ponad 400 km. Znajomość zapoczątkowana dwa lata wcześniej przerodziła się w niezwykle współpracę pełną przygód i różnorodnych wyzwań. Województwo pomorskie zaczęło przyciągać łódzkie, a łódzkie przyciągało pomorskie. Tak rozpoczęła się współpraca i uwalnianie KMOcy.

Agnieszka i Fahrenheit

Klub Młodego Odkrywcy pn. *Fahrenheit* prowadzi w Szkole Podstawowej nr 1 w Rumi. Podczas spotkań uczniowie nie tylko wspólnie eksperymentują, lecz także tworzą nowe pomoce edukacyjne. W związku z obchodami roku kopernikańskiego wraz z klubowiczami wystaliśmy zgłoszenie konkursowe KMO do udziału w Pikniku Naukowym. Zostaliśmy laureatami i jako jeden z sześciu polskich klubów prezentowaliśmy się 27 maja 2023 r. na 26. Pikniku Naukowym Polskiego Radia i Centrum Nauki Kopernik pod hasłem: *A jednak się kręci! Wstrzymał Ziemię, ruszył Słońce. Przyrodnicze oddziaływanie – odpychanie i przyciąganie*. Mikołaj Kopernik zaproponował teorię, według której Słońce znajduje się w centrum Wszechświata, a Ziemia krąży wokół Słońca. Wcześniej powoływano się na Ptolemeusza i wierzono, że Słońce i gwiazdy obiegają Ziemię po kryształowych sferach. Ziemia okazała się jednak nie być w centrum Wszechświata. Po rewolucji Kopernika pojawiła się teoria, że planety poruszają się po eliptycznych orbitach. Model kopernikański cechowała innowacyjność, jednak nie był też wolny od błędów. Podczas Pikniku Naukowego moi klubowicze prezentowali doświadczenia oraz model heliocentrycznego Układu Słonecznego napędzanego wkrętarką, integrowali się z klubowiczami z innych krajów oraz z tłumami odwiedzających stanowisko piknikowe. Co było największym wyzwaniem? Przewiezienie modelu, bo jego rozmiary nie pozwoliły na transport pociągiem, jednak z pomocą przyszli Rodzice klubowiczów i prototyp został dowieziony samochodem na teren stadionu.

Kilka miesięcy później, 9 września 2023 r. Park Starowiejski przyciągnął tłumy mieszkańców zainteresowanych tajemnicami skrywanymi przez Wszechświat. Wydarzenie zostało zorganizowane przez Urząd Miasta w Rumi oraz Młodzieżowy Dom Kultury w Rumi z mojej inicja-

tyw. Atrakcjami wydarzenia były: balon stratosferyczny i jego misja, budowa rakiet, obserwacje nieba przy użyciu teleskopów, spotkania z niezwykłymi ludźmi nauki oraz wykłady. Spragnieni wrażeń mogli – wspólnie z klubowiczami oraz innymi uczniami Szkoły Podstawowej nr 1 w Rumi – rozegrać kosmiczną partię szachów, zaprojektować swoje planety, a nawet spodki marsjańskie, jak również przeprowadzić różnorodne doświadczenia.

Fot. archiwum KMO

Blanka, Kot w okularach i współpraca ponadregionalna

Klub Młodego Odkrywcy *Kot w okularach* funkcjonuje w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Adama Próchnika w Piotrkowie Trybunalskim. Przez dwa lata działalności jego członkowie nie tylko wspólnie eksperymentowali, lecz także opracowywali nowe rozwiązania do Strefy Odkrywania, Wyobraźni i Aktywności.

Fot. archiwum KMO

Dopracowali rozszerzenie dwóch eksponatów, a także zaproponowali dodatkowe scenariusze do obszaru konstrukcyjnego nazywanego Majsternią. Klubowicze stworzyli również swoje własne eksponaty, w tym labirynt magnetyczny oraz kolorowy logiczny sortownik. Z mojego KMO zrodziła się drużyna *MediaSAT*, która stała się elementem niezwyklej współpracy z Agnieszką i jej podopiecznymi. Zespół został powołany na potrzeby uczestnictwa w wyzwaniu *CanSat 2023/2024*. Mimo że nie udało się dostać do finałowej kampanii startowej, klubowicze stworzyli swój własny symulator sondy badawczej, umożliwiający pomiar temperatury, ciśnienia, wilgotności, położenia, poziomu dwutlenku węgla oraz różnych związków organicznych.

Agnieszkę i mnie łączą wspólne pasje: fizyka i edukacja kosmiczna. Nie tylko spoglądanie w niebo, lecz także eksperymentowanie i doświadczanie kosmosu są dla nas bardzo ważne. Agnieszka w tym roku brała udział w misji *EX87 BIOSIGNATIME* w habitacie księżycowym i została analogową astronautką. Stworzyła również innowację pedagogiczną *Mission X – trenuj jak astronauta*. Swoimi doświadczeniami i wiedzą chętnie dzieli się z najmłodszymi i starszymi uczniami oraz z nauczycielami.

Fot. archiwum KMO

Fot. archiwum KMO

Wykorzystując klocki LEGO, wprowadzam dzieci i młodzież w projektowanie baz kosmicznych. Jednocześnie cały czas się doksztacam: biorę udział w warsztatach prototypowania czy szkoleniach dotyczących sztucznej inteligencji. Dzięki temu coraz lepiej mogę wprowadzać młodych w świat nauki i innowacyjności. Nie poprzestaję jednak na warsztatach dla uczniów – projektuję też różnego rodzaju wydarzenia naukowe. Już drugi rok z rzędu udało mi się przeprowadzić nowe w Piotrkowie Trybunalskim wydarzenie kosmiczne: *Noc Perseidów*. Takie działania nie tylko przyciągają dzieci i młodzież, lecz także dają niezwykle podstawy do edukacji w zakresie kompetencji przyszłości. Dla nas jako opiekunek KMO była to okazja do wymiany doświadczeń i opinii oraz zacieśniania więzi poprzez udział w Programie Ambadorskim Edukacji Kosmicznej ESERO-Polska. Wspólne wydarzenia i warsztaty zrodziły pomysły, których realizacja wiązała się z niezwyklej współpracą międzyregionalną.

Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Próchnika w Piotrkowie Trybunalskim od 2023 r. jest drugim partnerem programu KMO w regionie łódzkim (obok Łódzkiego Uniwersytetu Dziecięcego Politechniki Łódzkiej). W ramach projektu *Razem dla lepszej przyszłości* zorganizowała regionalny piknik KMO pn. *Możesz więcej*. Do udziału zaprosiła nie tylko kluby z regionu łódzkiego, ale również z Pomorza. Agnieszka, będąca również nauczycielem w Szkole Podstawowej nr 6 w Rumi, podjęła współpracę z klubem prowadzonym przez nauczyciela fizyki w tejże szkole, Agnieszką Wilk, oraz jej klubem *E=SP6*. Narodziła się współpraca pomiędzy klubami mediatycznymi a dwoma klubami z Pomorza. Wspólne przygotowywanie do pikniku, godziny rozmów i konsultacji, a także współpraca podczas wydarzenia pozwoliły nam na niesamowitą integrację. Jednocześnie były to działania wpisujące się w tematykę programu ESERO-Polska, co pozwoliło nam na upowszechnienie informacji o obu działaniach i zapoznanie lokalnej społeczności z ich założeniami.

W MBP prowadzonych jest wiele wydarzeń promujących naukę, w których biorą udział klubowicze. Jednym z nich był Naukowy Dzień Dziecka w 2024 r., realizowany przy wsparciu Agnieszki. Wydarzenie spotkało się z bardzo dobrym przyjęciem ze strony lokalnej społeczności. Odwiedzili je nawet inni opiekunowie klubów z regionu łódzkiego. Uczestnicy nie tylko mogli skorzystać z kosmicznych warsztatów budowania rakiet, lecz także mieli okazję poznać założenia budowy sondy badawczej, skorzystać z mikroskopów czy rozwiązać robotyczną łamigłówkę. Było to ważne przedsięwzięcie, które pokazało, że współpraca międzyregionalna oraz sieciowanie przynoszą bardzo pozytywne rezultaty.

Fot. archiwum KMO

Fot. archiwum KMO

Fot. archiwum KMO

Fot. archiwum KMO

To jednak nie był koniec naszej przygody. Tydzień później region łódzki wsparł Pomorze podczas dwóch pikników w Rumi. Jedno działanie wiązało się ze stanowiskami ESERO-Polska podczas festynu rodzinnego w Szkole Podstawowej nr 1, drugie natomiast dotyczyło organizacji stanowiska na pikniku *Czysta Rumia*. Pomysłowa Rumia, dzięki opiekunkom klubów oraz Ambasadorkom Edukacji Kosmicznej ESERO-Polska, pokazała, czym są śmieci w kosmosie i jakie stanowią zagrożenie dla ludzkości. Oba wydarzenia przyczyniły się do promocji programu KMO, naszej działalności edukacyjnej oraz współpracy międzyregionalnej, ale przede wszystkim – samej idei nauki poprzez zabawę i samodzielne odkrywanie świata.

Kulminacją współpracy pomiędzy naszymi klubami był udział Agnieszki w wyjeździe klubu *MediaSAT*, który podjął jedno z wyzwań Europejskiej Agencji Kosmicznej. Polegało ono na skonstruowaniu symulatora sondy kosmicznej mieszczącego się w pojemniku wielkości puszek po napoju. Chłopcom zaproponowano start zbudowanego przez nich urządzenia z wykorzystaniem balonu stratosferycznego na wysokość 23 tys. metrów. Drużyna przez czas wakacji pracowała nad urządzeniem, uwzględniając zmianę warunków atmosferycznych i konieczność zapewnienia ciągłości działania przy ujemnych temperaturach. Do Przasnysza na lotnisko Politechniki Warszawskiej jako drugi opiekun grupy pojechała właśnie Agnieszka. Misja zakończyła się sukcesem. Wszyscy przeżyli niesamowitą przygodę podczas poszukiwań gondoli.

A analiza danych pozwoliła na lepsze zrozumienie działania sondy badawczej w warunkach stratosferycznych.

Fot. archiwum KMO

Dzieli nas odległość ponad 400 km, a łączy otwartość na współpracę, chęć do działania oraz pasja w popularyzowaniu nauki wśród dzieci i młodzieży. Opiekunem KMO możesz zostać również i Ty! Niesamowita przygoda może stać się także Twoim udziałem – warto się odważyć. Dzięki KMO uczniowie samodzielnie zdobywają wiedzę poprzez doświadczanie i eksperymentowanie oraz nabywają kompetencje przyszłości. W KMO każde dziecko może się rozwijać, jeśli tylko ma ciekawość poznawczą i głowę pełną pytań. Tutaj nie musi się obawiać niekonstruktywnej krytyki.

Zachęcamy do zapoznania się z informacjami o inicjatywach koordynowanej przez Centrum Nauki Kopernik: Klub Młodego Odkrywcy: www.kmo.org.pl Program Ambasadorski Europejskiego Biura Edukacji Kosmicznej ESERO: <https://esero.kopernik.org.pl/program-ambadorski>

Blanka Cecota – mgr inż. fizyki technicznej; kierownik Innowacyjnego Centrum Nauki i Techniki w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Adama Próchnika w Piotrkowie Trybunalskim; animatorka i edukatorka w SOWA Piotrków Trybunalski; Ambasadorka Edukacji Kosmicznej ESERO-Polska; opiekunka klubów KMO *Kot w okularach* i *MediaSAT*.

Agnieszka Winiarska-Furtak – nauczycielka fizyki i biologii w Szkole Podstawowej nr 1 w Rumi oraz fizyki w Szkole Podstawowej nr 6 w Rumi; ambasadorka Edukacji Kosmicznej ESERO-Polska i analogowa astronautka; opiekunka KMO *Fahrenheit*; brała udział w warsztatach *e-Technology Lab Primary Teacher Workshop* oraz *Teach with the Moon* w ESEC-Galaxia w Transinne w Belgii.

Każdy jest skądś – inspirujące książki i pomysły na zajęcia wokół podróży

Justyna Wołoszyk-Brzezińska,
nauczyciel-doradca metodyczny PCEN ds. języka polskiego

*Wszechświat nie stoi w miejscu. Ruch jest naturalny. Ziemią, wodą, atmosferą, kontynenty, ludzie i zwierzęta są w ciągłym ruchu. Chodzimy, biegamy, skaczymy, pływamy i latamy. Transport, wycieczki turystyczne, podróże w poszukiwaniu lepszego życia, ekspedycje naukowe i pielgrzymki – tak piszą autorzy książki *Skąd i dokąd* w swojej opowieści, snują refleksje o migracjach, mapach, poszukiwaniu i odnajdywaniu własnej ścieżki. Mówią też o pytaniach, które podróżujący najczęściej słyszą: skąd jesteś, dokąd idziesz? Warto zaprosić uczniów_uczennice do spotkania o podróżach, aby zrozumieć siebie, innych oraz zmieniający się świat, otwarty na refleksyjny i empatyczny podróżujących.*

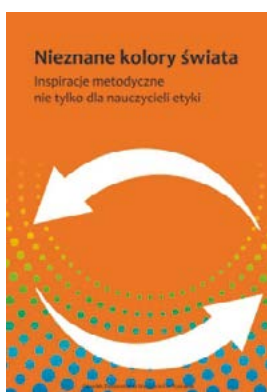
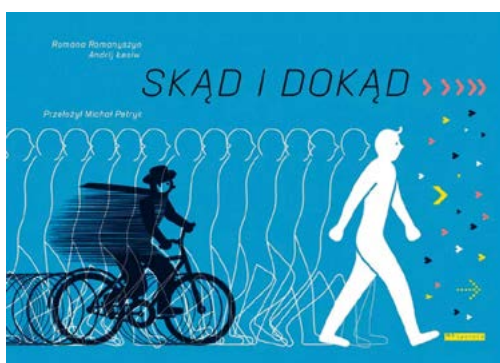
Inspiracje:

- *Skąd i dokąd*, Romana Romanyszyn, Andrij Łesiw, Wyd. Wytwórnia
- *Nieznane kolory świata. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki*, Wyd. Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu
- *Godzina Śródziemnomorska*, Jarosław Mikołajewski, Ilustracje: Joanna Gębał, Wyd. Słowne Młode

1. Zajęcia zaczynamy od głośnej lektury książki *Skąd i dokąd*. Ten picturebook zachęca do czytania tekstu oraz analizowania ilustracji. Pochylamy się nad zdaniami na kolejnych stronach książki i zatrzymujemy się przy ilustrujących je obrazach. *Krok po kroku, nasza podróż trwa tysiące lat. Za góry, za morza, za horyzont. W nieznane, szukając własnej drogi. Ktoś doptywa do nieznanego brzegów. A ktoś odpływa, porzucając ziemię ojczystą.* Książkowe zdania stają się pretekstem do rozmów o tym, gdzie, jak i w jakim celu podróżują moi uczniowie_moje uczennice. Okazuje się, że niektórzy odbywają bardzo dalekie wędrówki, a inni wręcz przeciwnie – podróżują do miejsc za miedzą. Jedno jest pewne: każda z tych podróży jest ważna, a przy-

wożone pamiątki i wspomnienia stają się bezcenne. Kolejne rozważania snujemy wokół wędrówek tych, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia swojego domu. Dzieci dzielą się przemyśleniami i historiami.

2. Kiedy wszystko przyspiesza, trzeba uważać, by się nie zagubić. Zwolnić tempo i rozejrzeć się wokół, zatrzymać się, żeby złapać oddech". Teraz zapraszam uczniów_uczennice, aby w formie kartki z dziennika czy pamiętnika napisali o swojej wyjątkowej podróży, być może z (nie)przypadkowym spotkaniem kogoś. Dzieci odczytują swoje historie. Zapisane doświadczenia z dalszych i bliższych podróży stają się pretekstem do wspominania oraz rozmów o ważnych spostrzeżeniach, np. na temat własnych umiejętności podczas wędrówki po lesie, innych zwyczajów czy odmiennej kultury w podróży do odległych krajów, poznania rówieśników z innych części świata albo prób dogadania się w obcym języku i wynikających z tego trudności.
3. *Ola z Wrzosowej, Oskar z Malwowej, a Ida z Zielonej. Są i przyjezdni – z dalszych części miasta, których nie znamy (...). Każdy po szkole gdzieś wraca (...). Tymczasem Adrianna spędzała czas w świetlicy do końca dyżuru i nikt nie wiedział, dokąd wraca. Ponieważ*

nigdy nie zapraszała nikogo do siebie, także i my jej nie zapraszaliśmy. Była fajna, nawet miła, ale inna. W kolejnej części zajęć zapraszam do wysłuchania historii o Adriannie – dziewczynce z Ukrainy – bohaterce opowiadania *Każdy jest skądś...* Doroty Kubickiej (*Nieznane kolory świata. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki*, s. 77-78). Dziewczynka przyjechała do Polski i zaczęła chodzić do polskiej szkoły. Inni uczniowie – inne uczennice początkowo próbują się do niej uśmiechać, rozmawiać z nią, chociaż nie zawsze rozumieją, co mówi. Jedna z dziewcząt – Asia – zostaje nawet w świetlicy i spędza z Adrianną czas na rozmowach o szkole w Ukrainie i pasjach. Jednak pewnego dnia Asia słyszy nieprzychylnie uwagi o swojej przyjaźni z Adrianną. Nie chce narażać się na drwiny klasy, nie chce ryzykować wykluczenia z zespołu klasowego. *Przecież oni zaczną i mnie traktować jak INNĄ – jak tę, z którą się nie rozmawia* – Asia coraz bardziej martwi się o siebie, w efekcie odsuwa się od nowej koleżanki z Ukrainy. Adrianna po jednym z długich weekendów nie pojawia się już w szkole. Asia zostaje poproszona przez wychowawczynię o oddanie wszystkich książek Ady do biblioteki. Znajduje w jednej z nich kartkę – krótki list napisany po ukraińsku. Adrianna pisze w nim do Kochanego Maksyma: zwierza się, że nareszcie jest szczęśliwa, bo w nowej szkole poznała Asię i dzięki niej nie czuje się już samotna...

4. Jest taka stara i mądra gra:

że ja to ty, a ty to ja.

Taka chwilowa zamiana osób

to jest najlepszy na świecie sposób,

żeby się szybko o kimś dowiedzieć,

czego ci tamten nie chce powiedzieć.

Nie chce,

a może nie ma okazji,

bo mieszkasz w Polsce, a on jest w Azji.

Kiedy ktoś smutek w spojrzeniu ma,

Pomyśl: „To mógłbym być również ja”.

Na tym polega ta mądra gra.

Godzina śródziemnomorska, Jarosław Mikołajewski

Zadanie, które proponuję uczniom_uczennicom (inspiracje z *Nieznanych kolorów świata*, s. 79),

polega na wcieleniu się w postać Adrianny – dziewczynki z Ukrainy i próbie odpowiedzi na pytania (jako Adrianna):

– Co myślę? (odpowiedzi moich uczniów_uczennic to np. dlaczego nikt nie chce ze mną rozmawiać?)

– Co czuję? (tęsknotę, smutek, samotność)

– Co robię? (czekam na mamę, rozmawiam z nową koleżanką – wtedy jestem szczęśliwa).

Odczytujemy odpowiedzi, rozmawiamy oraz zastanawiamy się, jak często przyjmujemy taką postawę wczuwania się w sytuację innych osób, zanim kogoś ocenimy.

5. Przechodzimy do rozmowy – wywiadu z uczestnikami_uczestniczkami zajęć.

Wcielam się w rolę dziennikarki:

– Skąd jesteś?

– Dokąd lubisz wracać i dlaczego?

– Czy miałeś_miałaś kontakt z osobami z doświadczen

– Co zrobić, aby takie sytuacje, jak w opowiadaniu, nie zdarzały się często?

(wybrane pytania z *Nieznanych kolorów świata*, s. 80).

6. Na zakończenie zajęć dzieci układają opowieść (w formie ustnej lub pisemnej; samodzielnie, w parach albo w małych grupach) o tym, co robi Asia po przeczytaniu listu znalezionej w książce Adrianny, dziewczynki z Ukrainy. Wszyscy odczytują swoje historie.

Warto_trzeba zapraszać dzieci_młodzież do rozmów o tym, co dookoła; o aktualnej sytuacji na świecie; o ludziach, którzy podróżowali, podróżują i będą podróżować; o migracji oraz migrantach_migrantkach; o tym, że *moje drogi przecinają się z wędrówkami innych, a każdy ma swoją niepowtarzalną historię (Skąd i dokąd)*. Prof. Lech Witkowski powiedział, że nigdy nie jest dość przyglądania się temu, co robimy jako pedagodzy_pedagożki. To od nas zależy, w jaki sposób zaprojektujemy zajęcia, jak bardzo będą one odnosiły się do otaczającej nas rzeczywistość. Nauczyciele_nauczycielki to osoby, których zadaniem nie jest występowanie w roli znawców teorii, ale w roli tych, którzy swoją wiedzę dają uczniom do myślenia, sprzyjają rozwojowi oraz zachęcają do refleksji nad sobą i szybko zmieniającym się światem.

Podstawy interpretacji dzieła prozatorskiego

Publikacja [dostępna nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/87j8sxj5>] przedstawia podstawowe zasady interpretacji dzieła literackiego w typie prozy narracyjnej (powieść, opowiadanie, nowela). Zawiera treści teoretyczne, dotyczące rozumienia natury i istoty beletrystyki, a zarazem ma charakter praktyczny, ponieważ prezentuje metody dydaktyczne jej interpretowania. Wychodząc od wielopoziomowości utworu literackiego, autor postuluje, aby interpretacja prozy polegała na odczytaniu oraz analizie stylu pisarskiego, narracji, budowy świata przedstawionego i kreacji postaci.

źródło: <https://ore.edu.pl>

Edukacja tanatologiczna w szkole podstawowej

Maria Gajewska,

nauczyciel-doradca metodyczny PCEN ds. języka polskiego

W szkole koncentrujemy się głównie na rozwoju poznawczym człowieka. Pomijamy rozwój fizyczny i emocjonalny. To zaniechanie prowadzi m.in. do tego, że młodzi nie umieją radzić sobie z trudnymi sytuacjami w życiu, a pomocy poszukują w wirtualnym świecie.

Gdy prześledzimy młodzieżowe portale internetowe, przekonamy się, że temat śmierci wzbudza u młodych wiele emocji – w przestrzeni wirtualnej stawiają liczne pytania dotyczące choroby, straty, żałoby i odpowiedniego wsparcia. Wśród najczęściej powtarzających się są te: Jak pogodzić się z chorobą, ze śmiercią kolegi? Czy widzieliście czyjąś śmierć? Czym jest śmierć? Jak sobie poradzić ze śmiercią bliskiej osoby? Jak długo nosi się żałobę po przyjacielu? Jak rozmawiać o żałobie?

Internet nie może być miejscem, w którym młody człowiek szuka wsparcia w trudnej sytuacji. Gdzie zatem ma otrzymać pełnowartościowe odpowiedzi czy pomoc w chwili kryzysu?

Nie ulega wątpliwości, że to dorośli, w tym my, nauczyciele, powinniśmy udzielać im należytej pomocy. Jednakże wielu z nas deklaruje, że nie ma profesjonalnych umiejętności wspierania innych w doświadczeniu śmierci. W związku z powyższym należy przygotowywać i popularyzować wartościowe książki oraz materiały metodyczne dla nauczycieli z zakresu edukacji tanatologicznej. W tym numerze „Edukacji Pomorskiej” podpowiadamy, po jakie książki dla dzieci osławające z utratą warto sięgać, a także publikujemy scenariusz zajęć wokół jednego z nw. tytułów.

Przygotowując zajęcia dla dzieci dot. tematyki tanatologicznej warto szczególnie zwrócić uwagę na następujące publikacje: *Zosie plecioną* Zdzisława Domolowskiego (Media Rodzina), *Małego Asmodeusza* Ulfa Starka (Media Rodzina), *Gęś, śmierć i tulipan* Wolfa Erlbrucha (Hokus-Pokus), *Ogród. Dobra opowieść na wielki smutek* Georga Maaga (Nasza Księgarnia), *Gdzie są ci, którzy odeszli* Cossetta Zanotti (Wam), *Niebo za domem Gaute Heivolla* (Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych), *Jestem Śmierć* Elisabeth Helland Larsen (Kultura Gniewu) czy *Tkaczkę chmur* Katarzyny Jackowskiej-Enemu (Albus).

ZAJĘCIA Z KSIĄŻKĄ „TKACZKA CHMUR”

Grupa docelowa: uczniowie szkoły podstawowej, kl. IV-VI

Przedmiot: język polski / zajęcia z wychowawcą

Metoda pracy: praca z tekstem *Tkaczka chmur* (tekst: Katarzyna Jackowska-Enemu, ilustracje: Marianna Sztyma, Wydawnictwo Albus)

Cel: oswojenie uczniów z doświadczeniem śmierci, zaopiekowanie się lękiem, uznanie choroby i śmiertelności jako nieuchronnych zjawisk

Przebieg zajęć:

1. Uczniowie siedzą w kręgu. Na środku leży włóczka/wełna (odcinki w różnych kolorach). Zadaniem uczniów jest podanie skojarzeń do słowa włóczka/wełna/nić według wzoru: 3 słowa, 2 pytania, 1 porównanie (np. pleść, wiązać, druty/nożyczki; Co będziemy robić? Dlaczego są pocięte / mają różną długość/kolor/grubość? Odcinki te są niczym ludzie/ścieżki/miesiące).
2. Następnie każdy uczeń wybiera jeden odcinek. Wszyscy wracają do kręgu i tworzą porównania/metafory, np. czerwony jest jak ogień/miłość, niebieski jest jak woda/życie, szary jest jak mgła/smutek, czarny jest jak ziemia/żałoba, złoty jest jak bogactwo/szczęście.

3. Potem łączą/wiążą nitki starannie ze sobą, aż stworzą jeden długi, wielobarwny odcinek. Kończą to zadanie, związając kolorową nić w kłębek.
4. Kolejny etap to głośne czytanie *Tkaczki chmur*. Nauczyciel rozdaje uczniom ponumerowane fragmenty tekstu i ołówki. Po kolei wskazuje czytającego i rzuca kłębek wełny. Rozpoczyna się czytanie – snucie opowieści (*Zawsze, gdy rodzi się dziecko, trzy Zorze przychodzą, przędą nić jego życia, układają ją troskliwie i ofiarowują jakiś dar.*) oraz tkanie (nawinięcie fragmentu nici na ołówek i rzut kłębka do kolejnej osoby).
5. Kluczowy moment zajęć to praca z tekstem. Uczniowie tworzą pytania, starając się, aby każde zaczynało się od innego zaimka, a czasowniki występowały w czasie teraźniejszym. Np.: Jaki dar ma Siostrzyczka? Kogo boją się wszyscy? Co według mieszkańców okolicy pomaga na choroby i smutki? Jakie przeszkody pokonuje Braciszek w drodze po lekarstwo? Jak Braciszek reaguje na niepowodzenia? Jak sobie z nimi radzi? Kto udziela mu wsparcia? Czy udaje mu się zdobyć lekarstwo? O czym marzy Siostrzyczka?
6. Później uczniowie odkładają ostrożnie ołówek z włóczką przed sobą, zabierają położone za nimi materiały (długopis, kartkę) i odpowiadają na pytania zawarte w karcie pracy *Wyrusz w podróż jak Braciszek. Poznaj siebie*, np.: Jakie masz przed sobą obecnie najważniejsze wyzwanie/potrzeby? Dlaczego

na tym Ci zależy? Co zrobisz, aby to osiągnąć? Jakie uczucia wywołuje w Tobie to wyzwanie? Jakie przeszkody masz do pokonania? Czego potrzebujesz, aby to osiągnąć? Czy jest ktoś, kto może Ci pomóc? Co daje Ci siłę/odwagę? Co może cię powstrzymać przed osiągnięciem celu? Jakie znasz/stosujesz sposoby na lęk/stres? Jak świętujesz sukces? Jak radzisz sobie ze stratą?

7. Na koniec spotkania uczniowie mówią, czego się nauczyli, dociekają, jak to mogą wykorzystać w praktyce oraz podejmują wyzwanie *Po nitce do kłębka* – próbują zwinąć włóczkę z powrotem w kłębek.
8. Spotkanie wieńczy wystouchanie piosenki *Zatrzymaj się na chwilę* (plik mp3 dostępny na stronie wydawcy książki).

Lekcja z *Tkaczką chmur* z pewnością pogłębi samoświadomość uczniów oraz oswoi z trudnymi chwilami (choroba, niebezpieczeństwo, żałoba, śmierć), które mogą wydarzyć się w ich życiu.

Wybieramy książki poruszające problematykę tanatologiczną i czyniące to z artyzmem. Projektujemy zajęcia pobudzające dzieci do refleksyjności nad przemijaniem oraz prezentujące wachlarz wzorów postępowania w obliczu tego zjawiska. Umożliwi to uczniom samodzielne odkrycie sposobu prowadzącego do pokonania lęku związanego ze śmiercią i ukojenia smutku.

Interdyscyplinarne i projektowe metody nauczania przedmiotów matematycznych i naukowo-technicznych

Materiał dydaktyczny dla nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych [dostępny nieodpłatnie pod adresem: https://tiny.pl/spy_wr9d] informuje o kluczowej roli, jaką w nauczaniu przedmiotów matematycznych i naukowo-technicznych odgrywają interdyscyplinarne i projektowe metody nauczania. Zawiera przegląd rozwiązań, które w ostatnich latach stanowią główny kierunek trendów edukacyjnych odpowiadających na wyzwania związane z wyposażaniem uczniów w kompeten-

cje przyszłości. Proponowane metody – m.in. uczenie się oparte na problemach, metoda projektów, gry dydaktyczne, nauczanie przez dociekanie – wspierają rozwój kreatywności uczniów oraz umiejętności rozwiązywania problemów. Dzięki nim młode pokolenie uczy się myśleć poza schematami i poszukiwać innowacyjnych rozwiązań, zdobywając jednocześnie różnorodne umiejętności techniczne. Materiał zawiera przykładowe pomysły na wykorzystanie w pracy z uczniami wybranych metod oraz scenariusze lekcji utworzone za pomocą generatywnej sztucznej inteligencji Magic School.

Edukacja twórczego doświadczenia, czyli o edukacji przestrzennej w praktyce

W materiale dydaktycznym [dostępny nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/dk7t1>] autorka omawia cechy nowoczesnej edukacji zmierzającej do kompleksowego wychowania młodego człowieka – w zgodzie z naturą i jego potrzebami. Zachęca nauczycieli

do stosowania metod wyzwających w uczniach twórczość nakierowaną na przekształcanie otoczenia i własnego życia. Zauważa, że interdyscyplinarność najpełniej realizuje cele edukowania przestrzennego, a słowo przestrzeń w edukacji należy rozumieć zarówno w sensie znaczeń dosłownych, jak i metaforycznych.

źródło: <https://ore.edu.pl>

Projekt „Wspólny krok do lepszej edukacji” – Zespół Szkół Jezuitów w Gdyni rozwija kompetencje dzięki Funduszom Europejskim¹

Magdalena Gruszka,
koordynator projektu, Zespół Szkół Jezuitów w Gdyni

Zespół Szkół Jezuitów w Gdyni realizuje projekt „Wspólny krok do lepszej edukacji” dzięki dofinansowaniu z Funduszy Europejskich w ramach programu FERS – Job Shadowing na rzecz rozwoju społecznego. Projekt ten jest wyjątkową okazją dla nauczycieli na rozwój zawodowy poprzez wymianę doświadczeń z pedagogami z różnych krajów.

Cel projektu: innowacja i rozwój w edukacji

„Wspólny krok do lepszej edukacji” ma na celu wprowadzenie nowych metod nauczania, wspieranie współpracy wśród nauczycieli oraz poprawę przepływu informacji w szkole. W roku szkolnym 2023/2024 jedenastu nauczycieli z Zespołu Szkół Jezuitów (ZSJ) uczestniczyło w pięciodniowych wyjazdach do szkół europejskich, gdzie mieli okazję obserwować lekcje i metody nauczania stosowane w innych placówkach.

W marcu pierwsza grupa nauczycieli ZSJ odwiedziła Istituto Leone XIII w Mediolanie. W kwietniu kolejna grupa gościła w Colegio Inmaculada w Alicante, natomiast w czerwcu trzecia grupa udała się do Colegio San Estanislao de Kostka w Maladze. Po powrocie nauczyciele dzielili się zdobytą wiedzą zarówno z kolegami w szkole, jak i z nauczycielami z innych placówek.

Spotkanie podsumowujące projekt

Po powrocie wszystkich grup odbyło się spotkanie, podczas którego uczestnicy mobilności zaprezentowali zdobyte doświadczenia oraz refleksje na temat zagranicznych metod nauczania. W czasie spotkania rozmawiano o możliwościach adaptacji zaobserwowanych praktyk w polskich realiach. Wymiana doświadczeń i wspólne poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań to fundament naszego projektu, który ma przyczynić się do dalszej poprawy jakości edukacji.

Inspiracja do wykorzystania nowych metod nauczania

Jedna z uczestniczek podsumowuje:

Udział w projekcie był dla mnie bardzo ciekawym i cennym doświadczeniem. Pozwolił mi poznać funkcjonowanie szkoły oraz metody pracy stosowane przez nauczycieli w Hiszpanii:

- *bardzo duży nacisk położony jest na ruch – przy wprowadzaniu nowych zagadnień wielu nauczycieli stosowało elementy ruchowe (taniec, podskoki);*
- *projekty – zespoły klasowe często były bardzo liczne, ale uczniowie pracowali w grupach nad swoimi projektami;*
- *wykorzystanie laptopów przez uczniów na wielu lekcjach;*
- *bardzo ciekawy pomysł to prowadzenie przyszkolonego ogrodu; uprawiane w nim warzywa, owoce i zioła były wykorzystywane w szkolnej stołówce.*

Niezwykle cenne jest także to, że dzięki wyjazdowi miały okazję doskonalić swój hiszpański.

Rezultaty i wpływ projektu Job Shadowing na ZSJ w Gdyni

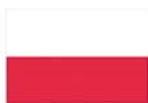
Po zakończeniu projektu nauczyciele ZSJ wdrożyli wiele innowacji, które wzbogaciły życie szkolne i wpłynęły na zaangażowanie uczniów. Do najważniejszych rezultatów projektu należą:

1. **Lekcje interdyscyplinarne** – na wzór szkół europejskich, nauczyciele prowadzili lekcje łączące różne przedmioty, co sprzyja kreatywnemu myśleniu uczniów i pozwala im dostrzec powiązania między różnymi dziedzinami nauki.
2. **Scenariusze zajęć** – uczestnicy projektu stworzyli scenariusze własnych lekcji, w których wykorzystali metody zaobserwowane w odwiedzonych szkołach.
3. **Bank najlepszych praktyk** – dzięki projektowi powstał zbiór ciekawych obserwacji, metod pracy czy sposobów funkcjonowania szkół. Bank ten jest dostępny dla nauczycieli na stronie internetowej naszej szkoły, gdzie wszyscy zainteresowani mogą się zapoznać z przykładami dobrych praktyk / pobrać je, aby łatwiej wdrożyć najlepsze rozwiązania do swojej codziennej pracy.

¹ Ten artykuł jest częścią projektu finansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (FERS), wspierającego innowacje, edukację i rozwój w krajach członkowskich UE. #FunduszeUE #FunduszeEuropejskie

European Funds
for Social Development

Republic
of Poland

Co-funded by the
European Union

wanych rozwiązań zagranicznych do pracy polskich nauczycieli.

Podsumowanie i przyszłość projektu

Uczestnicząc w tym programie, nasi nauczyciele nie tylko poszerzyli swoje umiejętności, lecz także przyczynili się do budowania silniejszego, bardziej zintegrowanego środowiska szkolnego. Ten projekt stanowi istotny krok naprzód w przekształcaniu szkoły w miejsce, gdzie zarówno uczniowie, jak i nauczyciele funkcjonują w kulturze wspólnego uczenia się oraz wzajemnego rozwoju.

Nawiązaliśmy także nowe kontakty – nasza szkoła gościła nauczycielkę z Alicante, a także rozszerzyła program wymiany uczniów ze szkołą w Maladze. Zyskaliśmy wspaniałych przyjaciół zarówno na poziomie administracji, jak i grona pedagogicznego. Mamy nadzieję kontynuować tę współpracę w przyszłości. Więcej informacji na temat naszego projektu można znaleźć pod adresem: <https://jezuici.edu.pl/projekty/fers>.

4. **Warsztaty i otwarte spotkania** – z myślą o wprowadzaniu nowych rozwiązań nauczyciele ZSJ dzielili się wiedzą podczas spotkań rad pedagogicznych, zapraszali do udziału w lekcjach interdyscyplinarnych nauczycieli, którzy nie brali udziału w mobilności oraz poprowadzili sesję otwartą, podczas której podzielili się zdobytymi doświadczeniami i przedyskutowali możliwości zaadaptowania obserwo-

POMORSKA BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA

Regionalna Izba Edukacyjna

Dorota Dela,

Wydział Gromadzenia, Opracowania i Digitalizacji Zbiorów, Pomorska Biblioteka Pedagogiczna
im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w GdańskuPomorska Biblioteka Pedagogiczna
im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w GdańskuInstytucja Samorządu
Województwa Pomorskiego

Kiedy w 1973 r. wówczas jeszcze Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka przeprowadziła się do obecnego – zajmowanego wcześniej przez szkołę podstawową – budynku, w jego dolnych pomieszczeniach wciąż znajdowało się mieszkanie woźnego szkolnego. Wiele lat później, po śmierci woźnego, pomieszczenia te przeszły na własność biblioteki. Ponieważ w pokojach i kuchni zachowały się piękne, zabytkowe piece, w tym węglowy piec kuchenny z oryginalną metalową płytą grzewczą oraz fajerkami, biblioteka nie zdecydowała się na adaptację pomieszczeń na cele magazynowe, ale postanowiła zagospodarować je inaczej.

Fot. archiwum PBP

W 2001 r. z okazji obchodów 55-lecia powstania biblioteki odbyły się w placówce dwie uroczystości związane z udostępnieniem czytelnikom nowej oferty. Po gruntownym remoncie zniszczonych, zawilgoconych pomieszczeń, w dawnym mieszkaniu woźnego utworzono Muzeum Oświaty Pomorskiej¹ oraz Regionalną Izbę Edukacyjną – jako część Wydziału Zbiorów Specjalnych. Oficjalne otwarcie Izby odbyło się we wrześniu tegoż roku.

Ekspozycja w Izbie stanowi inscenizację wnętrza dawnych mieszkań i gospodarstw mieszkańców wsi pomorskich. Składają się na nią autentyczne zabytki, ale także przedmioty inspirowane wzorami ludowymi (np. porcelana z Lubian ze wzorami haftu kaszubskiego). Wszystkie zgromadzone eksponaty pochodzą od darczyńców, głów-

nie pracowników biblioteki oraz nauczycieli – również tych, którzy kiedyś uczyli się w tym gmachu.

W dawnej kuchni, wśród autentycznych starych przedmiotów codziennego użytku, zobaczyć można: kołowrotek, żelazko na duszę, kuchnię węglową z fajerkami, przyrządy fryzjerskie (lokówki do włosów), gofrownicę, stare garnki, sztućce i chochle, miski do mycia, wyszywane kuchenne makatki, obrazy malowane na szkło, oryginalne hafty kaszubskie oraz tradycyjną ceramikę Neclów z Chmielna.

Natomiast na korytarzu zostały wyeksponowane większe przedmioty niezbędne do pracy i życia w każdym gospodarstwie domowym na wsi: pług, kosa, sierpy, nosidła na wodę, wanny do kąpieli, maglownice, tary do pra-

¹ O Muzeum Oświaty Pomorskiej można przeczytać na str. 46 nr 126 „Edukacji Pomorskiej”, www.pcen.gda.pl/publikacje/edukacja-pomorska.

nia, zabytkowa skrzynia posagowa oraz wyposażenie małego warsztatu szewskiego. Obejrzieć można tu również autentyczne urządzenia do przetwarzania produktów rolnych: maselnice, wirówki do mleka, deseczki do odciskania twarogu, cierlice do lnu oraz ręczną prasę do owoców i warzyw.

Osobne miejsce zajmuje wystawa dydaktyczną *Od ziarenka do bochenka*, prezentująca przedmioty używane podczas wypieku chleba, a także kłosa i ziarna zbóż oraz przetwory zbożowe, takie jak różnego rodzaju mąki, kasze i płatki.

Zamiarem twórców Izby było przybliżenie zwiedzającym warunków życia oraz specyfiki kulturowej pomorskiej wsi, a także budzenie miłości do *małej ojczyzny*, a jednocześnie uświadomienie nieocenionej wartości historycznej i estetycznej starych przedmiotów, które warto gromadzić oraz chronić.

Wystawa w Izbie stanowi bardzo dobre wprowadzenie do zajęć z zakresu edukacji regionalnej, cieszących się wśród naszych użytkowników dużym zainteresowaniem. Są to, przeznaczone głównie dla uczniów zerówek oraz pierwszych klas szkoły podstawowej, lekcje dotyczące zwyczajów i obrzędów świątecznych na Kaszubach, a także zajęcia o symbolice i tradycjach związanych z chlebem oraz o życiu codziennym na dawnej wsi kaszubskiej.

Wykorzystując zgromadzone w Izbie eksponaty, prowadzimy następujące lekcje regionalne:

- *Adwent i Boże Narodzenie na Kaszubach*;
- *Obrzędy Wielkiego Postu i Świąt Wielkanocnych na Kaszubach*;
- *Od ziarenka do bochenka*;
- *Od świtu do zmierzchu – życie na wsi kaszubskiej*.

Wszystkich zainteresowanych zachęcamy do umawiania się na wybrane zajęcia – nr tel. 58 344 01 68, wew. 105; adres mailowy: d.dela@pbp.gda.pl lub gromadzenie@pbp.gda.pl.

Edukacja kaszubska – polecana literatura

Dorota Dela, Wydział Gromadzenia,
Opracowania i Digitalizacji Zbiorów, Pomorska Biblioteka Pedagogiczna
im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku

Do głównych celów edukacji kaszubskiej należy z pewnością budzenie w uczniach szacunku i przywiązania do małej ojczyzny, zapoznanie ich z kulturą, tradycjami oraz obyczajami kaszubskimi, ale także rozwijanie umiejętności rozumienia mowy kaszubskiej i posługiwania się nią. Znajomość języka przodków jest jednym z istotnych elementów świadomości oraz poczucia tożsamości współczesnego młodego Kaszuby, a kaszubszczyzna – jako język regionalny – po wielu latach trwania w kręgu rodzinnym, trafiła do szkół.

Poniższe pozycje ze zbiorów Pomorskiej Biblioteki Pedagogicznej, przeznaczone dla młodych czytelników, pomagają wspierać naukę języka kaszubskiego zarówno w szkole, jak i w rodzinnym domu.

Kaszëbsczé abecadło : twój pierwszy elementôrz / Witold Bòbrowsci i Katarzëna Kwiatkòwskô. – Gdynia : Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, 2016 to przygotowany z myślą o najmłodszych kaszubski elementarz, służący kształtowaniu i podtrzymywaniu tożsamości etnicznej uczniów. Zawiera barwne ilustracje, elementy prozy w języku kaszubskim oraz wiedzę na temat kultury regionu. Przewodnikiem po różnych zakątkach kaszubskiego świata jest tu Remusek – chłopiec, którego pierwowzorem jest Remus, popularna postać z ludowych legend kaszubskich.

Uzupełnienie elementarza stanowi słownik polsko-kaszubski – **Twój pierwszy słowôrz : słowôrz kaszëbskò-pòlscki / Katarzëna Kwiatkòwskô i Witold Bòbrowsci. – Gdynia : Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, 2016**. Również tutaj podczas poznawania tajników mowy kaszubskiej towarzyszy czytelnikowi Remusek. Zarówno elementarz, jak i słownik zostały wpisane na listę podręczników pomocniczych, dopuszczonych do użytku szkolnego.

Kaszubski śpiewnik szkolny / pod redakcją Witosławy Frankowskiej. – Gdynia ; Wejherowo : Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart : Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2016 – śpiewnik powstał z myślą o najmłodszym pokoleniu uczących się śpiewać w języku kaszubskim, poczynając od dzieci w wieku przedszkolnym po uczniów najstarszych klas szkoły podstawowej. Teksty piosenek opowiadają o życiu na Kaszubach w rytmie czterech pór roku. Śpiewnik łączy dawniejsze pozycje repertuarowe z twórczością współczesną. Zawiera teksty piosenek i zapis nutowy.

Ôpówiédz mie bôjkã = Opowiedz mi bajkę / wybór tekst. Dušan-Vladislav Paždjerski. – Gdańsk : Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku, 2010 to pięknie ilustrowany zbiór tradycyjnych bajek kaszubskich w wersji dwujęzycznej: kaszubsko-polskiej. Uzupełnieniem książki jest płyta CD, na której trójmiejscy aktorzy, na tle specjalnie skomponowanej muzyki, czytają teksty w obu językach, co pozwala odbiorcom zapoznać się z żywą mową kaszubską.

Bôjczy kaszëbsczé = Bajki kaszubskie / Janusz Mamelski. – [Gdynia] : Wydawnictwo Region, 2012 – zbiorek zawiera szesnaście bajek kaszub-

skich w formie rymowanych wierszyków, w polskiej i kaszubskiej wersji językowej. Publikacja odwołuje się do oświeceniowej tradycji bajek Ignacego Krasickiego, zawierających morał ukazujący dobro, uczciwość, pracowitość oraz inne ponadczasowe wartości.

Kolejną pozycją tego samego autora jest publikacja **Pisarze żëją : zéndzienia z kaszëbską lëteraturą / Janusz Mamelski. – Gdańsk : Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2020.** To spotkania z literaturą kaszubską dla starszych dzieci oraz młodzieży. Książka opowiada o podróżach Moniki i Szczepana, którzy odwiedzają kaszubskich pisarzy, a każdy z nich opowiada historię swojego życia. Są to zarówno twórcy współcześni, jak i najwybitniejsi z żyjących w minionych wiekach: m.in. Florian Ceynowa, Hieronim Derdowski czy Aleksander Majkowski. Publikacja została wydana wraz z płytą CD przygotowaną przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Nõsnõžniészë wiérztë dlõ dzecy / Julian Tuwim. – Gdańsk : Wydawnictwo Oskar, 2013 oraz **Brzechwa dzecoma / Jan Brzechwa. – Gdańsk : Wydawnictwo Oskar, 2014** to antologie najpiękniejszych wierszy dla dzieci

autorstwa Juliana Tuwima i Jana Brzechwy, obie przetłumaczone na język kaszubski przez Tomasza Fopke. Czytelnik znajdzie tu utwory znane całym pokoleniom młodych Polaków: m.in. „Lokomotywę”, „Abecadło”, „Ptasie radio” Tuwima oraz „Na straganie”, „Leń” czy „Dwa Michały” Brzechwy.

Na zakończenie warto wspomnieć o książce **Na tropach Kaszub / Patrycja Wojtkowiak-Skóra. – Gdańsk : Wydawnictwo Oskar, 2015.** Wprawdzie napisana jest po polsku, a nie po kaszubsku, ale stanowi prawdziwe kompendium wiedzy o Kaszubach, ich kulturze, języku, tradycjach i zwyczajach, w całym bogactwie oraz różnorodności. Mały czytelnik odbywa podróż w przestrzeni i czasie – obserwuje najważniejsze miejsca regionu, takie jak Kościerzyna, Kartuzy czy Wdzydze, a także poznaje postaci ważne dla historii Kaszub: Antoniego Abrahama czy Hieronima Derdowskiego. Dowiaduje się, jak wyglądają flaga i herb kaszubski, co to jest haft kaszubski oraz jakie są specjały kaszubskiej kuchni. To ciekawa lektura dla wszystkich osób zainteresowanych kulturą Kaszub.

Fot. A. Borowicz

Tomasz Kacik Nauczycielem Pomorza Roku 2024

Klaudia Malinowska, Wydział Informacji i Wspomagania Placówek Oświatowych,
Pomorska Biblioteka Pedagogiczna im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku

Dobry nauczyciel swoim przykładem i zaangażowaniem inspirowuje, wspiera oraz otacza mądrą opieką. Takich właśnie – zaangażowanych i mądrych nauczycieli – od dziewięciu lat promuje konkurs Nauczyciel Pomorza organizowany przez Marszałka Województwa Pomorskiego, a przeprowadzany niezmiennie przez Pomorską Bibliotekę Pedagogiczną w Gdańsku. Finał tegorocznej edycji miał miejsce 19 października w Operze Bałtyckiej.

Nauczycielem Pomorza Roku 2024 został fizyk z I Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Skłodowskiej-Curie w Tczewie, doradca metodyczny oraz nauczyciel-konsultant z Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku, a także pasjonat astronomii – **Tomasz Marek Kacik**. Laureat otrzymał nagrodę finansową oraz pamiątkową statuetkę.

Gratyfikację finansową otrzymali również nauczyciele wyróżnieni w tegorocznej edycji konkursu. Byli to (w kolejności alfabetycznej):

- **Małgorzata Anna Fałtynowicz** – nauczycielka języka polskiego z Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 8 w Gdańsku;
- **Anna Rybakowska** – nauczycielka języka polskiego oraz nauczycielka bibliotekarka z Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Drewnicy;
- **Anna Maria Świetlik-Ciba** – nauczycielka języka polskiego, wychowawczyni oraz surdopedagog z Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 2 dla Niepełnosprawnych i Słabosłyszących im. Jana Siostrzyńskiego w Wejherowie;
- **Gabriel Marian Wołosewicz** – nauczyciel chemii oraz przedmiotów zawodowych z Powiatowego Zespołu Szkół w Redzie.

W gronie pozostałych finalistów tegorocznej, dziewiątej edycji Konkursu znaleźli się:

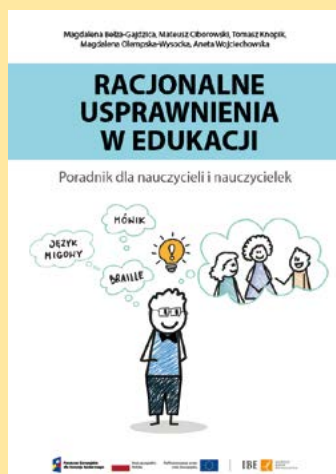
- **Krystyna Małgorzata Kożykowska** – nauczycielka języka kaszubskiego, języka polskiego, oligofrenopedagog oraz wicedyrektor ze Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego im. Dzieci Europy w Bytowie;
- **Beata Sylwia Krzeszowska-Sarzyniak** – nauczycielka historii, muzyki, wiedzy o społeczeństwie oraz historii i teraźniejszości z Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Kwidzynie;
- **Katarzyna Malinowska-Rezk** – nauczycielka wychowania fizycznego z Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 2 dla Niepełnosprawnych i Słabosłyszących im. Jana Siostrzyńskiego w Wejherowie;
- **Róża Skrzypska** – nauczycielka języka polskiego oraz informatyki ze Szkoły Podstawowej im. Jana Kochanowskiego w Kończewie;
- **Katarzyna Tomasiak** – nauczycielka przedmiotów zawodowych (artystycznych) z Zespołu Szkół Technicznych w Słupsku.

Finalistom serdecznie gratulujemy, a wszystkich pomorskich nauczycieli już dziś zapraszamy do udziału w kolejnej, jubileuszowej edycji konkursu **Nauczyciel Pomorza**.

Fot. Archiwum A. Borowicz

O TYM SIĘ MÓWI

Racjonalne usprawnienia w edukacji. Poradnik dla nauczycieli i nauczycielek

Poradnik *Racjonalne usprawnienia w edukacji* [dostępny nieodpłatnie pod adresem: https://tiny.pl/dd_g85q7] to kolejna publikacja, w której eksperci IBE wyjaśniają, w jaki sposób poszerzyć dostępność edukacji. Tym razem ich uwaga skierowana jest na racjonalne usprawnienia dedykowane konkretnym typom zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych, w tym niepełnosprawności. W momencie, w którym wyczerpują się możliwości zapewnienia równych praw w dostępie do edukacji w oparciu o uniwersalnie zaplanowane działania (model UDL), pojawia się konieczność wdrożenia racjonalnych usprawnień. Nauczyciel, znając swoją grupę, możliwości i potrzeby poszczególnych uczniów i uczennic, dostrzega potencjalne ryzyko wykluczenia osoby ze wspólnych działań. Przykładowo wie, że osoba z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim może mieć trudności w zrozumieniu tekstu lektury. Zamiast dostarczyć jej zupełnie inny tekst (który wyłączy konkretnego ucznia z pracy w zespole klasowym), przygotowuje wersję ETR (tekst łatwy do czytania i rozumienia, *easy to read*). Ten rodzaj usprawnienia daje szansę na dzielenie wspólnego pola uwagi, prowadzenie rozmowy w oparciu o te same wątki fabularne na poziomie całej klasy (w tym znaczeniu racjonalne usprawnienia pełnią funkcję integrującą, a także wspierającą rozwój kompetencji społecznych).

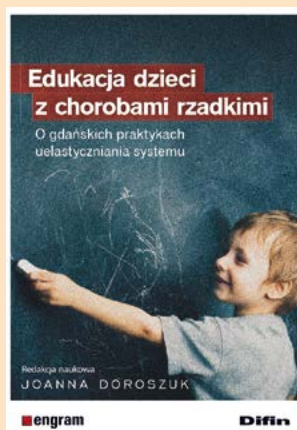
źródło: <https://ibe.edu.pl>

Projektowanie uniwersalne w edukacji. Poradnik dla nauczycieli i nauczycielek

Przestrzeń edukacyjna powinna być miejscem bezpiecznym dla każdej uczennicy i każdego ucznia, gdzie są oni szanowani, a ich potrzeby są zaspokajane, gdzie mogą rozwijać się na miarę swoich możliwości i osiągać sukcesy, bez względu na pochodzenie, stan zdrowia, status społeczny, płeć, miejsce zamieszkania, rasę czy wyznanie. Projektowanie uniwersalne w edukacji (ang. *Universal Design for Learning*, UDL) to koncepcja wpisująca się w edukację wysokiej jakości dla wszystkich uczniów.

Uznanie różnorodności osób biorących udział w procesie edukacji za kluczową wartość jest podstawą budowania pozytywnej przestrzeni do realizacji edukacji włączającej. Poradnik *Projektowanie uniwersalne w edukacji* [dostępny nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/6-dcd8g6>] ma na celu przedstawienie podstawowych założeń UDL i ukazanie zasadności ich stosowania w kontekście prawa o dostępności, a przede wszystkim ma stanowić pomoc dla nauczycieli i nauczycielek w zrozumieniu istoty projektowania uniwersalnego w edukacji i wskazaniu ścieżek, które pozwolą na wprowadzenie UDL do praktyki nauczania.

źródło: <https://ibe.edu.pl>

Edukacja dzieci z chorobami rzadkimi. O gdańskich praktykach uelastyczniania systemu

Edukacja dzieci z chorobami rzadkimi to ważny aspekt, który wymaga szczególnej uwagi i dostosowania, aby zapewnić im pełny rozwój oraz wsparcie w przyswajaniu wiedzy. Stanowi istotne wyzwanie, ale przy odpowiednim wsparciu i dostosowaniach, dzieci te mogą osiągać sukcesy i w pełni uczestniczyć w życiu szkolnym. Prezentowana książka [dostępna nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/3pm6hq48>] dedykowana jest szerokiemu gronu odbiorców. Jej celem jest zarówno zaprezentowanie międzysektorowej współpracy, jej zegzemplifikowanie wypracowanymi, dobrymi praktykami wspierania sytuacji edukacyjnej dzieci z chorobami rzadkimi oraz wzbudzenie refleksji. Ważnym wydaje się bowiem pytanie, na ile prezentowane działania mogłyby stać się elementem systemu, możliwą opcją, a nie tylko sposobem na jego uelastycznianie?

źródło: <https://ksiegarnia.difn.pl>

Seria podcastów: Szkoła dostępna dla wszystkich – z perspektywy dyrektora

Instytut Badań Edukacyjnych sukcesywnie przygotowuje i nieodpłatnie udostępnia pod adresem <https://asa.ibe.edu.pl/materialy-dla-dyrektorow> kolejne odcinki podcastu *Szkoła dostępna dla wszystkich – z perspektywy dyrektora*. W ramach serii dotychczas poruszone zostały następujące zagadnienia:

- Uczniowie z doświadczeniem migracyjnym w nowym roku szkolnym 2024/25
- Ocenianie uczniów z doświadczeniem migracyjnym w kontekście polskiego prawa oświatowego
- Zarządzanie placówką oświatową gwarantującą edukację wysokiej jakości
- Dyrektorzy dla edukacji wysokiej jakości w zróżnicowanych grupach uczniowskich
- Dobre praktyki zarządzania szkołą w zróżnicowanej edukacji
- Automotywacja dyrektora: wprowadzenie do teorii autodeterminacji
- Kiedy dyrektor wspiera autonomię, kompetencje i relacje
- Potrzeba zmotywowanych rodziców i jak o nich zadbać
- Organizacja współpracy szkoły z poradnią psychologiczno-pedagogiczną
- Międzysektorowe wsparcie w Specjalistycznych Centrach Wspierających Edukację Włączającą
- Międzysektorowe wsparcie w perspektywie szkoły ogólnodostępnej
- Międzysektorowy dyrektor – czyli kto?
- Znaczenie współpracy szkoły z podmiotami medycznymi w obszarze zdrowia psychicznego
- Wartość współpracy między szkołą a podmiotem medycznym
- Wdrożenie współpracy między szkołą a podmiotem medycznym
- Szkoła jako przestrzeń zróżnicowanych grup uczniów.

M.B.-U.

źródło: <https://ibe.edu.pl>

Kilka słów o metodyce pracy nauczyciela. Wspieranie dostępności edukacyjnej dla dzieci i młodzieży

Dobór metod pracy z uczniem nie może być przypadkowy – powinien uwzględniać potrzeby i możliwości uczniów, a także preferencje nauczyciela. Jest to więc refleksyjny proces, w którym podstawę stanowią relacje. Zapraszamy do zapoznania się z publikacją [dostępną nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/yzh87qgd>] dotyczącą metodyki pracy nauczyciela, opartej na faktach, a nie mitach. W publikacji zostały przywołane badania dotyczące efektywności kształcenia oraz zależności między wykorzystywanymi metodami a ich skutecznością. Lektura zawiera także wskazówki dla nauczyciela, które z powodzeniem mogą być wykorzystywane na zajęciach kształcenia ogólnego, zawodowego i z wychowawcą.

źródło: <https://ibe.edu.pl>

Fot. B. Kwaśniewska

**Pomorskie Centrum Edukacji
Nauczycieli** w Gdańsku

Instytucja Samorządu
Województwa Pomorskiego

Organ prowadzący: Samorząd Województwa Pomorskiego
Placówka posiada akredytację — decyzja Pomorskiego Kuratora Oświaty w Gdańsku nr 74/2020 z dnia 12 sierpnia 2020 r.
Placówka wpisana do rejestru instytucji szkoleniowych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku pod nr ewidencyjnym
2.22/00057/2007